

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Efterretninger

angaaende

B y e n R i b e,

udgivne

som Indbydelseskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1836.

Femte Samling.

Af

Peter Adler,

Adjunkt.

Universitetsbibliothek
København.

Trykt i Ribe hos Chr. sal. Zyphoff.

Bidrag til Nibes Historie
under Krigen med Sverrig
i 1643—45.

I.

So Gange blev Danmark under Løbet af Trediveaarskrigen hjemløst af dens Rædsker, og begge Gange fik vor lille By sin rigelige Del af dem. Den sidste Gang led den ikke allene under de Undertrykkelser og Udsuelser, som ere uundgaaelige Følger af en fjendlig Besættelse, men blev endogsaa selv to Gange Skuepladsen for blodige Optrin og maatte altsaa prøve de Voldsomheder, der som oftest begaaes af den af Kampens Hede ophidsede Kriger, han være sig Fjende eller Ven.

Ligesom nærværende Forfatter i Programmet for 1834 havde samlet Alt, hvad han i Byens Arkiv kunde overkomme, der paa nogen Maade kunde bidrage til at oplyse Ribes Skæbne under de keiserlige Tropers Indfald i Aarene 1627—29, sammenstille og ordne det til et, vistnok meget ufuldkomment, Afriids af denne ene Byes Vilkaar i dette Tidrum, som et Bidrag til det hele Lands Historie i samme; saaledes har han i disse Blade søgt at forbinde til et nogen-

kunde Helt alle de Efterretninger og Bemærkninger om Ribes Skæbne under de Svenskes forskjellige Indfald i Aarene 1644—45, hvilke findes adspredte i de Tingbøger og andre Dokumenter fra den Tid, som endnu opbevares i Raadstu-Arkivet. Kun maa jeg beklage, at dette denne Gang har været endnu sparsommere paa Materialier til dette Tidsrum, end til det forrige. Thi vel indeholde Tingbøgerne for de nærmest efter denne Krig følgende Aar, som ganske manglede for den forrige Periode, ikke faa temmeligt væsentlige Efterretninger, ligesom ogsaa Domprotokollerne denne Gang ere noget righoldigere. Men derimod mangler jeg for denne Periode de mange Oplysninger, som jeg for den kejserlige øste af Byens Regnskaber. Thi det af en af Raadmændene førte Hovedregnskab mangler aldeles for Aarene 1643—45, og af Kæmner:Regnskaberne ere kun 2 temmeligt ubetydelige tilstede¹⁾. Ej heller ere Hovedregnskaberne, hvor de findes, f. Ex. for 46, affattede med den Udførlighed, eller gaa saaledes i det Enkelte, som Knud Lambertsens fra hin Periode.

De Mænd, som den Tid forestod Byens Unligheder, vare nu for største Del traadte fra Skuepladsen. Lehnsmanden Albert Scheel til Jusingsø var død

1) Hver af de 4 Fierdinger, i hvilke Byen er inddelt, havde nemlig sin egen Kæmner [bestandig en Borger i Boen], som besørgede alt Byens Arbejde i dette og aflagde Regnskab til den Raadmand, der førte Hoved:Regnskabet. Denne oppebar alle Byens vigtigere Indtægter, [Eng:Leie, By:Skat o.s.v.] og udbetalte deraf Kæmnerne, til hvis Udgifter Bestridelse ogsaa undertiden anvistes mindre Indtægter, f. Ex. Stads-Penge ved Markederne; Leie af "Byens Boder" og af "Skran-gen" paa Torvet, hvori var Slagterboder, o.s.v. En anden Borger oppebar Havne-Udgifterne [Bro:og Kaab-Penge, Mejer og Kran-penge o.s.v.] og bestred deraf Udgifterne ved Havnen og Skibbroen.

1639. Hans Eftermand var Gregers Krabbe til Torstedlund, Ridder og af Rigets Raad. Den ene Borgermester, Morten Lime, døde 1637, den anden, Hans Friis nedlagde i 1639 dette sit Embede, men vedblev lige indtil sin Død i 1651 at fungere som første Raadmand, ogsaa vedblev han at være Formand for Handelskompagniet (Gilden). Han var den mest velhavende Mand i Byen, i det mindste var han den højst Beskattede¹⁾. Deres Eftermand vare Købmand Morten Lassen, der i Programmet for 1834 omtales som Knud Lambertsens Eftermand som Regnskabsfører, og Peder Sørensen, eller som han sædvanlig kaldes Peder Skriver, og er vistnok den samme, vi kjende fra forrige Periode som Slotskriver paa Niberhus. Dette Embede beklædtes nu af en Jørgen Pedersen, formodentlig hans Søn. Byfoged var en Hans Detleffen, formodentlig en Søn af den Detlef Hansen, som beklædte dette Embede kort før de Kejsertilfæld. Blandt de i omtalte Periode nævnte Raadsmænd vare foruden Knud Lambertsen, Magnus Graue, Las Bonum og Morten Frederiksen døde. Blandt deres Eftermand vil jeg blot anføre Apothekereren Johan Pouck og Tolderen Peder Baggesen.

Byens Unliggender, Tildragelser, Afgifter, Handel, indre Tilstand i omtalte 5 Aars Mellemrum vil jeg, som Sagen uvedkommende, her forbigaa²⁾, kun berører jeg, som Krigshistorien nærmere angaaende, at

1) I Regnskaberne, Skattebøgerne o. s. v. vedbliver han dog bestandig at kaldes Borgermester.

2) Overdrages det mig en anden Gang at skrive Programmet, skal jeg levere et Afriids af Byens Tilstand, Handel, Rettsvæsen o. s. v. i den første Halvdel af det 17de Aarb., hvortil jeg har samlet adskillige ikke uinteressante Enkeltbeder (Details).

Skatten til Flaadens Udrustning og Bemanding (Bysseskytters Hold) vedblev hele Tidsrummet igjennem, men beregnedes nu kun til 42 Mand¹⁾, og beløb sig til 1000 Daler, eller noget derover²⁾. Desuden udrededes en saakaldet Unionsskat til Krigsfolket. I Regnskaberne benævnes den efter Tiden, den var forfalden, Fastslevensskat, S. Hans Skat eller Martini Skat, siundom ogsaa Defensions-skat. Den udgjorde 2080 Rdlr. aarlig³⁾ foruden 24 Rdlr. i "Svenskhat". Ogsaa omtales en Schatt till Bodzemenss Vebning. Disse Skatter var Byen ikke altid i Stand til at udrede til de bestemte Tider. Ved Krigens Udbrud stod der flere Aars Skatter tilbage, hvorfor Slotskriveren paa Regjeringens Vegne flere Gange lod Borgermesterne og Raadet stævne for disses Betaling, sidste Gang den 7de September 1643. Men derpaa udvirkede Dyrigheden et kongeligt "Mes-siue" dat. Haderslevhus i November 1643, at Byen bevilgedes Henstand til 1ste Maj 1644⁴⁾. Men inden denne Termin kom Sjenderne, og hverken under

1) I 1624—33 beregnedes den for 50 Mand, Progr. 1834 S. 6.

2) Den 31 Decr. leffuert och tillcolld Kongl. Mai. Reskebud ved Raffen Hanns Frederichsen Efter Luitangs Loudelse den aarlig böschörter Schatt Ahngaaindes 1642 i November och Endis Paasche Riffen paa 42 Personer, om Daagen 9 s. belsber Slette Penge 1026 Daller, Penge Woser for 1 Mk., noch giffuen hannom till Forering 4 enh. Daller. [Regnskab for 1642.]

3) en Daler eller Sletdaler er 4 Mk. eller 64 s. en Rdl. 6 Mk. eller 96 s. I Rigsbankpenge resp. 1 Rdd. 6 tofemtedeel s. og 1 Rdd. 3 Mk. 9 tofemtedeel s.

4) betalt J. P. Slottskriffuer denn paabudene Fastslevens-schatt som Samme i Aar er paabudene 520 Rxd. noch Svenskhatt 6 Rdl. betalt den paabudene Defensions-schatt til Martini 1040 Rxd. noch Svenskhatt 12 Rdl. [Regnskab 1641.]

5) Phillip Jacobi, se Bil. 1.

Krigen eller længe efter dens Ophør var Byen i Stand til at udrede saa betydelige Restanser, og de ere derfor næppe nogen Tid blevne betalte.

Da Nordsøen endnu stedse gjordes usikker af Røvere og Sørovere, og Uenighederne med Hamborg bestandig vedvarede, krydsede danske Krigsskibe jevnlig ved Kysten, hvor da List stedse var deres Hoved-Post. Derhen udfkreb de Proviant og anden Fornødenhed herfra Byen. Heriblandt var ogsaa en "Badscherkiste", der betaltes af Byen¹). Og Befalingsmændene fra disse Skibe opholdt sig af og til heri Byen, vel mest for at paasee Provianteringen og Udskrivning af Søfolk. Saaledes har Marcus Whitte, en Engländer, der var traadt i dansk Tjeneste, og som kommanderede en Flotille paa Elben og Vestkysten, i det mindste af og til opholdt sig her. En Kaptejn-Løjtnant laa her i længere Tid i 1642 og var indkvarteret paa Porsborg²). Naar det til Flaaden udfkrebne Mandskab fra Derne eller Kystlandet samlede her eller drog her igjennem, betalte Byen deres Fortøring³). Nogle Udgifter omtales ogsaa, som en "Schibs Præst" fra Glückstadt forarsagede Byen⁴).

1) betalt til Michel Badscher paa Byens Vegne for en Badscher-Kiste att vdferdige paa Kongel. Mai. schiibe 30 Daller d. 2 Sept..

2) d. 2 Sept. betalt Anne Hansdatter for hun var nogle Wgger hos Kaptien-Luttenandt och betiente hannem efter B. Morten Laßens Befaling 1 Daller. ligl. i Novb. [Regnskab 1642.] Da der ogsaa var Kaptein-Løytnanter ved Land:Etaten, er det ikke vist, at det var en Sø-Offiser.

3) betalt til B. for 200 Bodgmænds fortering som schulde till Kiøbens bavn paa Kong Maiests skibe huer 2 Molter Mad, 6 s. huer Mol sid er 37enhalv Daller. 16 Okt. 43 En schibspræst kom fra Glückstad loe i 4 Dage forterede 6 Mk.

4) i 1641 omtales ogsaa betydelige Beføstninger, Byen havde af en "regd-

Ogsaa af Landtropper skete betydelige Rusninger mod Hamborgerne, og heri Byen laa i 42 og 43 et Korps anførte af en unavngiven Oberst-Løjtnant. Blandt Offisererne nævnes Nitmester Deberen og Kornet Ovizov, hvilke især synes at have været besværlige Gæster¹⁾. De ikke ubetydelige Beføstninger, der gjordes paa Bygning saavel i Ob.-Løjt., som i Offiserernes Kvarter, betalte af Byen²⁾. Ligeledes Opførelsen eller Indretningen af 6 Rytterstalde³⁾ paa forskjellige Steder, og en Stald for D.-Løjt. Kjøreheste, ligeledes og den Stald, Kornetten indrettede i sit Kvarter⁴⁾. Ogsaa betalte det Brændsel (Bed og Klyne) som forbrugtes af Offisererne og i Vagtsuerne. Af en af Ræmmerne leveredes i 1643 allene til Oberst-Løjtnanten for 45 Daler.

Baade Offiserer og Mandskab fik Kost i Husene, hvori de vare indkvarterede, og kun i enkelte Tilfælde, hvor de Indkvarteredes Fordringer eller store Antal

sche Prest“ formodentlig en Feltpræst. „betalt till P. P. Wpfougitt for den tydsche prest M. Johannes. hand haffde inde, baade for Ild och Lys och Servis 75 Daller. noch for 24 Wgger hand haffde hanem 24 Daller.

- 1) betald 1ste Apr. vdi S. P. Hus Corneth Kuidjou haffde brechet. nembelig 3 Dør-Henger, 3 Haager, noch 2 Henger till en Køchenstab, och en Løß med Søm dertil koste 3 Rk.
- 2) Boede i Grønnegade i Johan Strøckis Hus. 29de Marti 42 lod ieg en Stald gjøre till 4 Heste vdi Johan Strøckis Hus till Pffuerstens Heste, kam dertil 2 Lyster bølge fielle, o.s.v. betalt E. Glarmester for 20 Ruder, som skulle i Dørnsen, hvor Hopmand ligger o.s.v. Binder at fikke hos Terkel Hjort hvor Lutendantis Quartier er, o.s.v.
- 3) f. E. wdgifuen til den Stald, ieg lod gjøre i Knud Pedersens Gaard til Rytterbeste.
- 4) aget 7 løß Deller fra S. P. Hus, som Cornetten haffde gjort Stald till hans Heste aff, och till Torffuet, som ieg lader Cortegallen opbølge.

har forøget det Byrdefulde til det Utaalelige, er en Venge:Understøttelse tilstaaet vedkommende Bert¹). Endog Fruentimmerne, som opvartede dem, betalttes af Byen²). Noget af den Vin, de drak, maatte den ogsaa traktere med³).

At disse lejede Skarer, som for største Del bestod af Fremmede, Udskud af flere Nationer, jevnlig begif Tyveri og anden Uorden, kunde man let slutte sig til, om der end intet Spor fandtes dertil i vore Haandskrifter. Der anføres saaledes blandt Andet i et Regnskab for 1642, at 1 Mk. er givet til "Terepenge til en Ryter-Qvinde, som røffte (røbede) den Ryter, som hafde stolen," og 2 Daler til en Vognmand, der fjørte hende til Tønder. Formodentlig fandt velvise Offrighed, at Soldaterne næppe vilde taale en saadan Forræderste umolesteret imellem sig. Naar Soldaterne bleve straffede for deres Uordener, paaførte dette ogsaa Borgernes Udgifter. Saaledes fortæller en Kæmner, at han har betalt en Klejnsmed 1½ Mk. for 4 Plader, "hand slog paa Raagene, som Soldaterne skulle staa op paa och straffis; for tvende Haandknuder dertill 2 Mk., købt 2 Lenker af Lauritz

1) gifuen Chresten Brundum efter B. och N. Befalning till hjælp med den floere Ind-Quarter hand hafde medt Rittmester Debering och siden medt Quartiermesteren. 20 Slett Dal.

2) betalt Mette som uaar hos Quærst-Pottenandt til Waasche 1645 4 Daller. till berett, for hun vor hos Corneth: bet. Mette Jens Kun for hun wdi en langfommelig Tid vor hos Rittmester Debering i hanns Quarter och noget hos Corneth Luidzo och toed op, Redte Senge och gjorde Røndt paa hendes Egene Kost 27 Dall. 12 S.

3) noch er hendt paa adtschillige Tider paa Apoteket, som er bleffuen fordrucht med Hans Maj. Officiere och Follck. 20 Rd. 18 S.

for 18 β . kjøbt af Bjeld 2 Faase till samme Haand: knuder gaff derfor 1 Mk.¹⁾)

I Juni 1643 kom et Kompagni hertil under Kaptejn Lyderwaldt²⁾, og i September et under en Major Gynther³⁾. I September og Oktober kom nogle Gange syge Soldater her igjennem fra Glückstadt⁴⁾, men førtes strax videre.

I Juni Maaned opførtes en Hovedvagt paa Torset, eller som Ræmnerne kalde den, en Kortegal, kun 1 eller 2 Gange skrives den Kortegarden, hvilket bringer os paa Spor efter Ordets egentlige Betydning og Oprindelse, Corps de Garde. Den blev opført af Materialierne af et, til den Ende, nedbrudt Hus, var formodentlig ifkun af Træ, overtjæret og bedækket med en "Presenting"⁵⁾. Til dette Vagthus er leveret Klyne, Kul, Brænde, af en Ræmner til et Beløb af henved 20 Rdl.

II.

Krigens Udbrud.

I Slutningen af Aaret skete Torstensons for

- 1) Alle i dette Afsnit anførte Steder ere tagne af forskellige Hoved- og Ræmner-Regnskaber for 1641—43.
- 2) 9de Juni kom en schiersandt och Forrerer vilde gjøre Quartier till Foderwaldts Kompnoi och forteredt til Quartier vor gjort i Penge 4enhalv Mk.
- 3) 4de September kom en Korporal Self Anden at bestille Quartier till Major Gønters Kompnsi, loe hoec mig 6 Dage till Solden kom, forterde 2 Daller 14 β .
- 4) f. Ex. 7 Oktober betald Tomas Arildt for 7 Soldater vor siug kom fra Glückstad en Natts Underholding 5 Mk. 4 β .
- 5) betalt Poul Lommermand for hand i 4 Dage opbrød det Hus i

Danmark uventede, men i Sverrig alt i længere Tid forberedede Angreb. I Oktober brød han op fra Mähren. Efter at han ved nogle forsilte Bevægelser havde søgt at aflede Opmærksomheden fra sin sande Hensigt og henlede den paa andre Punkter, kom han d. 6te Desember til Havelberg, hvor han sammenkaldte sine Offiserer og aabenbarede dem sin Hensigt, at føre dem i fede Vinterkvarterer og til et rigt Bytte i Holsten, Slesvig og Jylland. Han lod Rönigsmark blive tilbage i det Hildesheimske, for at iagttage Lyneborg og Erkebispem af Bremen, hvilken sidste var den danske Prinds Fredrik, Kong Kristians anden Søn. Torstenson gif over Havelen, delte sin Hær i 3 Korps. Det ene, som bestod af Rytteri, førte han selv over Pringwold, det andet, ligeledes Rytteri, General Major Wittenberg over Perleberg, Infanteriet under Carl Gustav Wrangel kom bag efter. Artilleriet førtes paa Floden Elben fra Havelberg til Demitz, derfra førtes det grove Skjts til Wismar, og derfra skibedes det til Armeen. Den 11 Desember samledes Rytteriet i Raseborg, den 14de toge de Segeberg, strax derpaa Kiel; Ikehoe faldt den 17de. Rendsborg gif uden Modstand Jule-Aften over til Gen. Major Wrangel. Paa Glückstad og Krempe nær var nu hele Holsten og Slesvig lige til Rolding Bro i Svenssens Magt. Hertugen af Holsten, Fredrik den 3die, sluttede Forlig med de Svenske paa temmelig

Hans Laurzens Gaard och igien opsatte Kortegallen deraf paa torfsfutt. huer Dag 28 s. o. s. v. betalt 38 stob Thiere som Kortegallen bleff tieret medt, huer stob er 11 s. 1 Allen Lobsch Graae som kom till thierekouster, en Laß Klyne till at sode thiere wed renhals Mk. 2 Homel Secke, som kam til Presenting offuer Kortegarden, o. s. v.

haarde Vilkaar. Torstenson fordelte nu Regimenterne omkring i de erobrede Lande. Oberst Douglass fik Haderslevhus Amt til Kvarter og Ordre at berede Vejen dybere ind i Landet¹⁾.

Ved Efterretningen om Indfaldet er her truffet Anstalter vel ikke til egentligt Forsvar, men vel snarere for at bevare Byen for Overfald af enkelte Strejfer eller af Smaapartier, samt ogsaa mod Maroderer af vor egen Hær. Hertil brugtes ikke de regulære Tropper, som ved Sjendens Nærmelse forlode Byen. Naar dette skete, kan jeg dog ikke sige bestemt. Sidst i November vare de her endnu²⁾. Man behjælp sig altsaa med Borgerne og Bønder, som dels indfaldtes, dels vel vare flygtede ind fra Landet. Fra den 16de Desember holdtes Vagt Dag og Nat. Hovedvagten var paa Torvet. Desuden vare Vagtskuer ved begge Portene, og flere Steder. Sviegades Bro blev opbrudt, og deraf opbyggt et Vagthus paa Holmen.³⁾ Et Kæmner-Rægskab giver Fortegnelse paa de Lys, der ere leverede til "Kortegal" og Sønderport⁴⁾. Den 18de Desember kom Byen i Allarm ved Nyttet om Sjendens Ankomst, efter en Vedtægning i Tingbogen: "D. 18de Dec. komb onde Tidender, at Svenskens Folk var for hand, da blev Tinget opsat." Samme Aften er af den foranførte Kæmner udleveret Lys til 2 Vagtskuer, i Porsborg og

1) Slange.

2) 1643 22de November Margrete Hans Terphendorphs Datter under Balzer Enderwaldts Compagni døbt af M. David Susc. Tolff Soldatter under Compagniet oc 6 deris Quinder. [Dødebogen]

3) St. Hans Holm, hvor nu Kirkegaarden og den derved liggende Bleggaard er.

4) Benderskrefne Lys er hint til Vagthus.

Stampemøllen, foruden de sædvanlige. Ligesom i 1627 flygtede en Del af de anseeligste Borgere af Frygt for Tjenden. Nogle flygtede først efter Tjendens Ankomst, deriblandt Borgermesteren Peder Sørensen Skriver med Familie¹). Nogle af Tjenderne, som enkelte eller i ganske smaa Hobe have været sig ud paa Nø, ere ogsaa blevne opbragte og førte her til. Saaledes bragte Bønderne fra Skjerve 3 svenske Ryttere fangne herind sidst i Desember²). Ligeledes ere nogle mistænkelige Personer blevne anholdte og hidførte³). Saaledes endte Aar 1643, og endnu nogle Dage ind i 1644 forløb i denne Uvished og Frygt. Hellig tre Konger Aften trakteredes Bønderne, som holdt Vagt paa Torvet, med Æl og Kringler⁴).

III.

Tjendens 1ste Besøg til Slottets første Tilbageerobring.

(Januar—August 1644).

Den 10de Januar⁵) kom omsider de Frygtede.

- 1) formedelsk velachte Borgemester Peder Scriffuer med Hustru och Børn for Tjendernes Offuerlast er reist fra Byen och icke nu er tilstede, haffuer bemeldte Johan Apotheker godtwilligen loffuit adt wille patientere och foruarde indtil B. sielff hjemkommer oc wor herre wil forlene os dend ønskelige Fred 27 Sept. 1644 [Ringbog for 1646].
- 2) 3 svensk Rytter skjerve Bønder førte hid sig huer 2 Molter Mad och Æl dertil.
- 3) samtids [22 Des.] bleff Madts Huus anholden i 7 Dage forterede till Æl och Mad i Penge Zenhalv Sl. Dal. 7de January vor anholden fraa Lim Kloster 2 Karle, sad her i 4 Dage.
- 4) paa hellig tre Konger Aften fik 12 Bønder, som stoed Vagt paa Torff 12 Kande Æl er 2 Mk. 4 S. och Kringler for 12 S.
- 5) daa Tjendens Folche først hidkom til Byen d. 10de Jan. [Naadstus Domprotokol for 1646, flere Steder].

De første Sjender, Byen fik at se, var et Korps Kavalleri¹⁾, anført af Gen. Major Wittenberg. Han var i det mindste med det. Der stete ingen nøjagtig ligelig fordelt Indkvartering²⁾, men Sjenden indlagdes troppevis hos dem, som havde bedst Lejlighed, efter en Seddel (Pollet, Pollet-Bedel), skreven af en derv til befittet Mand³⁾ efter Borgemeister og Raads Anvisning. Nogle af de nærmeste Naboer bleve anvisste til at deltage i Omkostningerne ved Indkvarteringen i Forhold til deres Ansættelse i Skat. Deres Navne anførtes paa Seddelen, og undertiden ogsaa hvor højt de vare satte i Skat⁴⁾.

Ved Stadens Porte indrettedes naturligvis Vagtsfuer. Ogsaa Slottet blev militæriff besat, der laa en Kaptejn, og Løjtnant, der var ligeledes en Vagtsfue⁵⁾. Gen. Major Wittenberg blev her kun i 1½ Dag, drog derpaa til Haderslev, hvorhen i det mindste en Del Proviant sendtes, som hans Vært havde maattet leve, og som af denne anslaaes til en Værdi af 30 Daler 1 Mk. 7 ß⁶⁾.

- 1) i de 14 Dags tidt samme vor her i Byen, førend Godfolkene kom.
- 2) i denne svenske Krigs Anfængelse, førend nogen Ret almindelig Indkvartering skede her i Byen.
- 3) Peder Jacobsen den Lidt Byens Pollet skriffuer.
- 4) Som Er. paa en saadan "Pollet-Bedel" vil ieg anføre af Raadstus Domprotokol for 46 "Hr. Gen. Mai. Wittenberg, Quartier hos Peder Hansen Dal 1 Mk.; till Hielp Lauriz Poulsen 14 ß. Meinert Følbereder 10 ß. Laaf Jbsen 10 ß. Chresten buntwager 18 ß. Peder Terpager 1 Mk.
- 5) Den 12 Jan. fik Svenskens Følk 19ß for 1en halv Mk. 6 ß. Di hint till Slott for 1 Kapitein en Løtnand och Vagte-Stue, noch hint de till Sønderport. saaledes hver Dag til 22 Jan. da tilføies "noch haffuer di hinte till Espet Ehrstoffers Hus 4 Gange for 2 Mk. [af et ovenfor anført Kæmner-Regnskab].
- 6) haffuer wdlagt til Gen. W. Quartier: først tou Thønder pÅ medt

En Del af disse Nyttene kommanderedes af en Ritmester Bronelle (Bronel, Bronelli), som var her i 14 Dage og tog herfra til Varde. Denne Herre, som førte Frue, Børn og Tyende med sig, har holdt et slemt Hus med sin Vert, hvorover vi ville lade denne beklage sig med egne Ord¹⁾: "Anlangendis den svenske Ritmesters hold och Indquartering, som jeg fatige Mand allene haffuer holdt och vdfstanden medt allerførste Livsfare, Umbkøsting, Schade och Besue- ring, det sig en hver erlig Mand, som sig Følch haffuer haft inden Døre noch sammelig haffuer erfaret. 1644 den 10de Jan. bleff mig Peder Vallesen ind- kvarteret af velvise Børgermester og Raad udi Ribe. Ritmester Bronel af svenskens Følch medt hans Frue, Børn, Pige, sambt 22 Personer og 26 Heste. och wor forⁿ Følch hof mig fulde 13 Dage och paa den 14de forReiste. kostet mig imedlertid, som følger. Først fordrach Ritmesteren medt sine Gjester mig frø aff mit Brøllups P^l 9 Lønder, huer Lønde werdt

Lønder er 8 Dal. noch 1 Side flesch weiget zethalvt Pd. [nemlig Ribet Pd., hvoraf hvert var noget over 1 L^{sp}. efter vor Vægt] 3 Dall. 3 Mk. 4 All sort Klede 6 Mk. all. Noch Spedceri jeg hint til Sob. Apot. for 5 Dal. zenhalt Mk. noch 5 schiper haffre for 3 Mk. 7 s, noch 3 Karle renhalt Dag, noch 4 Heste paa vor H^s och Foer, noch Mad wdi en Mad-Korre 2 Mk. 4 s., noch en Leil medt 4 Kander P^l wdi, noch 1 Korn sed, noch wore^s Heste och Wogn till Hadersl^ef medt samme Guods, noch 1 Korre, som hand haffde eg og spedceri wdi. [et Indlæg i Raadstu Dom-Prot. for 1647.]

1) I et Indlæg i Raadstu-protokol for 47. Han søgte nemlig de Mand, der paa "Polletten" vare anførte som hans Deltagere i de med denne Indquartering følgende Bekostninger. Polletten lyder saaledes: Peder Vallesen i Stenbogaden Ritmest. Bronel medt Følch och Heste, til hielp hans Sørensen och Jens Hjort d. 10 Jan. 1644. — P. P. var en Kødmand her i Byen, og en af dem, som siden be- plidtes for at have handlet med Ebensten til andres Skade.

4 Rixd. noch fordrach Solchene hoß mig 6 Thönder
 Oil, huer Tönde 2 Rdlr., 1 Oxhoffuit Vin for 20 Rdlr.
 10 Kander fransch Brendeuin, som de fordrach her i
 Huset och som di bekom med sig i flasch-fuorderret
 paa Reisen til Warde, Kanden 6 Mk er 10 Rdl.,
 16 Tönder Haffre 7 Mk. Tönden. 22 Personers Kost
 i forⁿ 14 Dage, huer Person om Wgen 1 Rdlr., och
 er Ritmesters och hans Frues Kost icke beregnet;
 fordrochen hoß mig udi Tobach¹⁾ 1 Rdlr. noch paalagde
 han mig, at jeg maatte forschaffe hans Knegt en Rei-
 se-Kjortel, som jeg betalte Hans Kjærgaard for 4 Rdl.,
 noch maatte jeg effter hans Befaling fly hans Koche
 Wige Hollandß Rye till en schördt, koste 3 Rdl., noch
 tog han mig min beste Vognhest fra, kostet mig første
 Kjøb 32 Rdl. saa ochsaa tog han min Passganger,
 koste mig 16 Rdl. noch tog han med samme Ganger
 Bidzel, Eadel och desß tilbehöring Løj werdt 4 Rdl.
 noch maatte jeg schaffe Hans Frue 1 Paar silche-
 Strömper koste 5 Rdl., noch min beste Lagen, som
 di laa paa, tog hun derforuden med sig, der hun rei-
 ste bort werdt 10 Rixd. noch min beste Pudisnorde
 tog Fruen medt sig werdt 18 Rixd²⁾ noch tog Fruen
 fra mig en Einphoni³⁾ werdt 6 Rdlr., noch forteret
 han medt sine Hesse emedlertid han var her med
 huis de med dennem førede 4 Sag Merschsø, fagen
 10 Rdl. belöber saa tilsammen in Summa 279 Rdl.
 4 Mk.”

1) Drikke Tobak sagdes den Gang og ikke unge Tobak.

2) Pude-Baar. Saaledes kaldtes ogsaa det med Fier eller Dun floppede Baar, og ikke, som nu, allene det tomme.

3) hvad det var for en Indretning, Fruen der fik Fingre i, kan jeg ikke slutte mig til. Chiffonière skulde det dog vel ikke være? Kueligere er det et musikalsk Instrument.

Herved maa jeg dog bemærke, at blandt de Grunde, Modparterne anføre for ikke at betale deres Andel af denne betydelige Udgift, er ogsaa den, at Peder Pallesen, efter Rytget, har faaet af Ritmesteren Korn og "andre guode Varer, som den Tid vor noch vdi Forraad, baade til hannem, hans Soldh och Heste, saa vi mene, han ingen synderlig Schade er vederfaaret af samme Ritmester." Dette nægter han derimod heftigen og erklærer det for Bagvæstelse. Modparterne lægge heller ikke stor Vægt herpaa, men vil have det henstillet til hans egen "Consiens". En anden Grund, de anførte, var, at den Udgift, som voldtes ved dette første Indfald, for Fodfolket kom, og en rigtig Indkvartering skete, skulde fordeles paa hele Byen og ikke falde enkelte til Last.¹⁾

Henimod Slutningen af Januar kom altsaa Fodfolket, hvem der anførte dem, og altsaa under deres Ophold førte Over-Anførslen i Byen, kan jeg ikke med Bestemthed angive. Terpager siger vel, at de Evenste under Brangels Anførsel besatte Byen den 10de Januar og paalagte Brandstat, men dels finder jeg hverken i Regnskaberne, Tingbøgerne, eller Raadstubbøgerne en eneste Yttring, hvoraf man kunde formode, at han allerede under dette første Indfald har været her, dels stemmer det heller ikke med det, som dette Feltsogs Historie fortæller om ham, at han kunde opholde sig her i længere Tid.¹⁾ Hvis Taler

1) I Bøtingsdommen bleve de fiendte fri for Erstatning til p. p.; i Raadstus-Dombogen er ingen Dom antegnet, men i 2 lignende Sager, navnlig den ovenanførte angaaende General Wittenberg, har Raadstus-Retten dømt til Fordel for Barten, endskiøndt Bøfogden ogsaa her var af modsat Mening.

2) Efter Slange besatte han omtrent ved denne Tid Bønskjel og slog

ene er om det første oven omtalte Nyttre; Angreb, da synes det ikke rimeligt, at Torstenson paa engang vilde bruge to saa høje Offiserer, som Wrangel og Wittensberg paa et Punkt. Men om han end har været her, og Ritmester Bronelle har hørt til hans Regiment, da maa han snart igjen have forladt Byen, og i enhver Tilfælde maa vi se os om en anden Anfører for Godfolket og Befalingsmand i Byen.

Baade i Lingsbøgerne¹⁾ og i Døbebogen nævnes Oberst Daniels Regiment, og af den sidste kan ses, at han med Familie har opholdt sig her i Byen²⁾. I den nævnes ogsaa en Kaptejn Christoff af Wittensbergs Regiment en Gang.³⁾ En Soldat af Daniels Regiment giftede sig med en, som det synes, ret velhavende Pige her i Byen, hvem i 1647 en Arv tilfaldt.

Dog kunde maaske snarere Raadstu: Domproto:

de der forsamlede Bønder. Wrangels Regiment var desuden et Rytter-Reg., og de Partier, han kommanderede bestode stedse især af Tropper af denne Baadenart.

- 1) Somfruene Wibefø og Anna Lange søge Raadmand og Solder P. Baggesen for 62 Rr., som Rest af Betalingen for 8 Studer, han købte bort før Krigen for 33 Rr. Parret. P. B. svarer, at Oberst Daniel tog 3 bort af samme Øren, hvis de gode Somfruer vil gjøre ham den Skade god, vil han betale Resten.
- 2) Bagge, Bagge Baggesens Søn paa Sjuorgade, døbt d. 19de Martz (1644) sunc. Fru Margrete Øffuerste Daniels Huusfrue, som har og holdt Barnet, [dette anføres imod Sædvane udtrykkelig, fordi det vel dengang var Skik her i Byen, ligesaa vel som nu, at Drengesøn blev baarne af Mandsfadderne] Mag. Christ. Friis, Bormester Peder Sørensen [han var altjaa ei flygtet endnu] den 29de April nævnes som Fadder Frederich Wilt af Ob. Daniels Reg.
- 3) som Fadder til "Peder Suiendrengs Datter. De andre Mandsfaddere B. P. Sørensen og Kæbmand Laurik Baggesen "invitati non comparuerunt."

kollen for 1646 bringe os paa rigtigt Spor, hvis det ellers var os saameget om at gjøre, at finde en navn- given Udsuer for Byen. Deri findes nemlig en Fortegnelse over de Byrder og Udgifter, = smaa Huse (Vuoder) i Graabrødre-Gaden under Krigen have havt at udrede saavel til Fjenden, som til vore egne Tropper¹). Heri siges udtrykkeligen, at det Mandskab, som blev lagt ind i disse Huse, hørte til "Ducklasses Folsch". Douglas selv har følt Medynt med Beboerne af det ene Hus og formindstet Antallet paa de deri Indkvarterede. Vi have ovenfor efter Slange berettet, at Oberst Douglas sidst i Desember fik Haderslevs hus anvist til Kvarter. Det var altsaa rimeligt, at den omtalte Douglas er Obersten, og at Ribe Besættning var af hans Regiment²). Men i et Ringsvidne ført 1645 betitles den Douglas, som i Krigen havde indrevet "Contribucion" her, ifkun Kaptejn³). I Betragtning heraf, og da de ovenfor omtalte Huse, i hvilke Douglas's Folk laa, vare i en af de Slottet nærmest liggende Gader; da der fremdeles udtrykkeligen siges, at de bleve her i 30 Uger og lige til den danske Hær under Ranzau kom: er jeg tilbøjelig til

1) Da der i det Følgende oftere bliver henvist til denne Fortegnelse, og den giver et Slags Oversigt over de forskjellige Hoved-Affnit af Byens Skæbne under Krigen, har jeg meddeelt den under Bil. 2.

2) At han først i Januar gaar over Kolding Na ind i Sølland og udspreder de der samlede Røttere, og endelig længere hen under Torstenson selv angriber Leiren ved Snoghøj, kunde gierne forenes med, at han opholdt sig her af og til.

3) For Ringsdom stod Lauritz Waggesen og J. N. soer ved Gud och deris Salighed med opholden Finger, at de stett Intet vor Kaptejn Duclas Skyldig af Efterstandendis Contribucion och stod P. B. och J. N. medt Anders Evane til Bedermaals-Ring och hørte hand tog dette Vinde beskreffuit.

at tro, at de have hørt til Slottets og Byens egentlige Besætning, og at Kaptejn Douglas selvfølgelig var Kommandant paa Slottet, og som saadan oppebar, hvad Byen maatte erlægge. Vel siger Tarpager udtryffeligt, at en Kaptejn Holla var Kommandant paa Riberhus; men dels er hans Autoritet især i historiske Bemærkninger ingenlunde ufeilbar, dels vilde det dog være besynderligt, om Kommandantens Navn ellers intetsteds skulde være omtalt¹⁾.

Antallet paa de fjendtlige Tropper ved dette Indfald har ikke været ubetydeligt, hvilket man kan slutte af den stærke Indkvartering, de ovennævnte to smaa Huse (Boder) havde, nemlig det ene 4 og det andet 5 Soldater med Koner og Børn.

I Februar erobrede de Svenske Nøms, Sylt og de andre Øer i Vesterhavet ved Forræderi af Engelslænderen Marcus Whitte (el. Whitle), hvem Kong

1) Det er imidlertid ikke urimeligt, at Tarpagers Kaptejn Holla og min Douglas kunde smelte sammen til samme Person. Og uagtet Sagen er saa ligegyldig som mulig, vil jeg dog spendere en Note paa at vise Muligheden deraf. Kaptejn Holla har nemlig rimeligvis været et Egenavn, som menig Mand, efter sin til alle Tider og alle Steder gängse Skik, har tillagt Douglas, enten for et hyppigt Brug af Udraabet "Holla", eller af et eller andet Mundheld, f. Ex. "der med Hoppen Holla", et Udtryk, som er almindeligt i Sælland og, saa vidt jeg ved, ogsaa i Sverrig, naar man vil afsøise alle videre Modsigelser og Indvendinger, og som han altsaa ikke vil have manglet Veilighed til at anvende. Af selve Tarpagers Ord kan man ledes til blot at anse det for et Tilnavn; disse ere nemlig: *duce centurione quodam Holla, Captejn Holla cognominato*. Det er udlagt: Under Ansørsel af en vis Kaptejn Holla, med Tilnavn Kaptejn Holla, hvilket der ikke synes at være sænderlig Mening i. Denne faar man derimod, og ganske overensstemmende med min Formodning, hvis man tillader mig at behandle Tarpager som en Klasseffekt, og enten udelade det første Holla eller emendere det til Ducla.

Kristian havde sat til at beskytte dem med en Flotille af Pramme og Galejer. Denne overgav han til Fjenden og traadte selv i svensk Tjeneste. Denne Erobring lettede og sikrede den fjendtlige Hær Samfærsele med Hamborg, andre tyske Havne og Holland, hvilket var de Svenske af største Vigtighed, da de dervfra, især fra Holland, dels forsynedes med Vaaben, Kugler og Krud og andre Krigs-Fornødenheder, dels fik Forstærkning baade af Folk og Skibe, hvilke Torstenson samlede allevegne fra til sit forestaaende Angreb paa Fyn, dels fordi de for største Delen derhen affatte Kreature, Vare, Kostbarheder og hvad andet, Vlyndring eller Rekvirering havde bragt i deres Hænder. Og for denne Forbindelse var Ribe i Særdeleshed af Vigtighed for Svenskerne, dels som den dengang mest besøgte Havn paa Vestkysten, dels fordi der herfra er den letteste Samfærsele med Østkysten, især med Haderslev, paa hvis Slot Torstenson jevnligst opholdt sig. Dog forstyrredes hin Forbindelse jevnligt af danske Krydsere. Saaledes borttog først i Marts nogle danske Skibe ved List omtrent 40 svenske Fartøjer. De sejlede derfra henimod Ribe, tilbagetog der 2 af de af Whittle forraadte Galejer, og opsnappede nogle mindre Fartøjer og et hollandsk Skib, ladet med Krud og deslige til de Svenske. Whitte har nok paa den Tid opholdt sig her i Byen, i det mindste har han haft Barn i Kirke her d. 6te Marts 1644¹⁾. Strax efter maa han være rejst tilbage til List, sig selv til liden Baade. Thi den 21de Marts overfald-

1) Marcus, Marcus Whitte — — Sgl. Majest. Adm. ved List hans Søn døbt 6te Marts.

tes Den af et Parti paa 500 M., udsendt fra Glückstad, under Oberst-Løjtn. Buchwald. De erobrede Skandserne paa Roms og Liff, fangede Besætningen, hvoriblandt Marcus Whittle, bemægtigede sig det deris værende Skjts og de i Havnen liggende Skibe, deris blandt ogsaa de Galejer, som Whittle havde overgivet. De Skibe, som de kunde gjøre flot, førtes tilligemed Fangerne til Glückstad, hvor Whittle, i Følge Kongl. Befaling, som Forræder blev hængt ved Blokhuset ved Glückstad d. 25de April¹⁾. De Danske efterlode sig ingen Besætning paa Derne, ja ødelagde ej engang de Skibe, de ikke kunde føre med sig.

Mod Slutningen af April kom en Flaade af 36 (Baden siger kun 25) for største Del smaa Fartøjer, som var udrustet i Holland for svensk Regning især af Købmand Louis van Geer og anførtes af Martin Thaysen²⁾. Den lagde sig ved Derne og ved Ribe, hvor en Del af de Krigsfornödenheder, den førte med sig, udflibedes, og hvor Admiralen gik i Land for at træffe Aftale med Torstenson, der laa syg paa Haderslevhus. Medens Flotillen laae her ved Kysten, indflibedes paa den 900 af de beste Bysseskytter i den svenske Hær under Oberst Lohausen³⁾. Planen var, at Thaysen skulde gaa Nord om Skagen, trække de Skibe til sig, som de Svenske havde samlet i Aalborg, Aarhus og flere Steder, og endeligen understytte og befordre Torstensons Angreb paa Fyn.

1) Af en Dagbog om den Glückstadste Besætnings Foretagender i denne Krig, trokt 1646, meddelt i Udtog i neues Staats Mag. 1 B. 3 u. 4 Hest. Den vil i det følgende ofte blive anført

2) Siden adlet under Navn af Ankerhielm.

3) Han blev sludt i det 1ste Slag i Lister Dyb. Slange.

Denne Plan tilintetgjorde, som bekendt, Kong Khris-
tian, der med 9 Skibe usformodentlig viste sig i Ves-
terhavet, nødte Thaysen til at samle sin Flaade i
Lister-Havn, og nødte ham efter to Træfninger den
15de og siden med en forøget Flaade den 24 og 25de
Mai til at vende tilbage til Holland for at udbedre
sine Skibe og komplettere Mandstabet.

Foruden Lohhausens Korps ere under denne før-
ste Besættelse ogsaa andre dragne igjennem Byen og
Eggen. — Vi have alt omtalt Ob. Daniels og Wittens-
bergs Regimenter, som vi ikke kunne regne til den sta-
dige Besætning. Paa Rørholm laa Oberst-Løjtn. Alex-
ander Rothwein, om hvem mere paa sit Sted.
Oberst Schlebusch, der omtales som en af de aller-
værste Høvere blandt dem alle, og som vi siden igjen
stode paa, drev ogsaa sit Uvæsen her paa Eggen i
Sommeren 1644. Efter et Lingsvidne laae han i
Juni Maaned en Tid i Birkelev¹⁾. De Stude, han
efter samme Lingsvidne snappede der, har han dog
muligt ikke havt megen Fornøjelse af. Thi, som Slan-
ge melder, overfaldt Bønderne i Kaltentkirchen og Ulz-
burg ham²⁾, da han med 50 Ryttere førte 400 Stu-
de derigjennem, fratog ham Studene nedsablede Ryt-

1) Omtrent ienhals Mil syd for Ribe i Wodder Sogn. I Lingsbogen
skrives det Bierkele, og saaledes udtales det endnu i Eggen.
Lingsbøgerne kalder ham stedse Schlebusch, og saaledes staver Slange og
saa Navnet.

2) Beboerne af disse Egne vare dristige Partigængere. Den Glückstadt-
ske Dagbog og Slange omtaler dem meget ofte under Navn af Moor-
bønderne "die holsteinischen freie Knechte" Snaphanerne o.s.v. De-
res Foretagender vare som oftest heldige, og de tilføjede de Svenske
meget stort Tab, hvorfor disse ogsaa lode dem, de sik fat paa, rads-
brække fra neden af, og Anfærerne spidde.

terne, og det var kun med Nød, at Schlebusch selv undkom. Slange nævner ikke bestemt Tiden, naar dette skete. Men da han fortæller det i Forbindelse med en Del Begivenheder fra Foraaret 1644, kan det være, at det først er efter omtalte Uheld, at Schlesbusch er kommet hertil for at søge Trost og Erstatning for det lidte Tab¹). Samme Sommer kom ligeledes det Hornske Regiment herigjennem. Det havde tidligere paa Aaret ligget ved Aarhus. Nærmest før dets Ankomst her til havde det inddrevet Kontributioner i Darum og Omegn²). Oberst Butlers Regiment eller en Del deraf har ogsaa ligget heromkring, men Tiden angives ikke³).

I Juli Maaned trak Torstenson sine Tropper sammen i Holsten ved Rendsborg imod Gallas, der kom Danmark tilhjelp, altsaa ogsaa fra Ribe og Omegn alle de Tropper, der ikke hørte til Slottets Besætning; og uden at noget Slag blev leveret mellem disse to Feltherrer, trak han sig i Begyndelsen af August ud af Landet. Men da det ingenlunde var hans Tanke ganske at opgive Planen om Danmarks Erobring, lod han Besætninger blive tilbage paa flere Steder i Landet, og deriblandt ogsaa paa Haderslevhus og Niberhus, hvilket sidste, som før sagt, havde stor Vigtighed for ham, da Ribe var Hoved-Havnen

1) men ogsaa paa Eilbagerøien denne Gang vare de holstenske "freie Knechte" efter ham; den 26 Juni bemægtigede de sig hans Bogn, fæd 3 Mennesker deri, dræbte 9 Ryttere af hans Følge; men ogsaa denne Gang undslap han selv med de øvrige. [Glücksf. Dagbog].

2) Stederne i Ringbøgerne, hvor Horn og Slobus omtales, meddeles længere hen.

3) en Kaptal under Butlers Regiment, som havde sin Quartier i Farup. [Ringbog 1646].

for Vestkysten, hvorhen Tropper let kunde overslibes fra det Bremiske, der var i Svenskens Magt, og hvorover Hjælp og Tilførsel fra Holland lettest kunde ydes de Tropper, som han alt da tænkte at detachere til Slesvig og Jylland. De Svenske havde ogsaa i de 30 Uger, de havde havt Slottet inde, ladet dets Fæstningsværker udbedre og forstærke. Besætningen synes ikke at have været ubetydelig, og røvede Kostbarheder bleve derfor bragt derhen allevegne. fra.

Endnu førend Torstenson ganske havde forladt holstensk Grund, blev en Hær samlet, for at forsøge Tilbageerobringen af hine tvende, af Svensken endnu besatte Slotte. Den anførtes af Grev Christian Kan-
zau til Breitenburg, kongelig General-Krigs-Commis-
sarius. I Tingbøgerne benævnes den flere Gange "den holstensch Armee". Ryttieret anførtes af Rit-
mester Jochum v. Deberen, som vi have set ogsaa
laa her før Krigen¹). En Del af Flotillen, bestaaende af Galejer, Pramme o. s. v., der havde sin Hoved-
Station ved Glückstadt, har uden al Tvivl understøt-
tet Land-Armeen og taget virksom Del i Slottets og
Byens Befrielse. I det mindste har en Del af
Mandskabet fra Skibene været med i Kampen. Jeg
finder nemlig, at en Del af Tropperne er anført af
en Oluf Steffensen, som af en af sine Underhavende²).

1) At han laa her alt 1640 viser Professen mod den berøgtede Her Ma-
ren Splids, da det Vidne, hvis Udsagn især synes at have faldet
hende, Ch. Mollendorp nævnes som Korporal ved hans Eskadron.
Grønland [Hist. Est. om de i Ribe for Hereti brændte S. 190. Wib. 1780]
kalder ham Johan Debereren, men ved at se Domprotokollen for
1640 [B. 5] efter, ser jeg, at han har læst Fornavnet [Jochum] urig-
tigt.

2) denne „Muscheterer“, Jesper Oluffen, havde hjemme i Raabede, i
Hvidding Sogn, en Mil syd for Ribe. I. Gl. Dagbog berettes

i et Tingsvidne kaldes "Admiral"¹⁾). Selv kalder han sig "Capiten" i en Erklæring han afgiver, og som ligeledes er indrykket i Tingsbogen. Af den Glückstadtste Dagbog ser man, at han har havt sin Station i Glückstadt og derfra gjort Streiftog til Wands²⁾. Til Flotillen har ogsaa en anden Befalingsmand, Israel Isachsen, hørt, der har bortført nogle Varer søværts³⁾.

Slottet skal være blevet heftigt angrebet og bestudt, formodentlig ogsaa fra Fartøjerne. Kanoner vare hidsede op paa Domkirkens Taarn, som endnu bærer Mærke af Svenskens Svar paa deres Tiltale. Hvad Beviserne herfor angaa, samt i det Hele om denne Slottets Erobring, vil jeg henvise mine Læsere til Professor Thorups Efterretninger om Riberhuus, udgivet som Program for 1835. Kun maa jeg bemærke, at jeg ikke kan antage med Terpager, at Belæjringen varede 14 Dage, da den i et Tingsvidne udtryffeligen og, som mig synes, utvetydigen siges kun at have været i 4⁴⁾.

under 29 Febr. 44, at 60 Søfolk vare huervede paa Øerne Rom og Bist. Deriblandt ventelig ogsaa Folk herfra Kysten.

- 1) Hand suarde trodsig, att det war hans Admirals Oluf Steffensens Befaling; Tingsbog 44 Fol. 146. Den Sø-Officer, som kommanderede paa en Station, kaldtes Admiral, hvilken Rang han isvrigt havde. For Ekf. Marcus Whittle.
- 2) 3 März kam Oluf Steffens mit einer Partei zu Wasser wider heim und brachte mit 1 Rittmeister 1 Cornet 1 Corporal und 22 Pferde, und an Geld 1000 Rth. in specie. Neue Statbürg. Magazin I B. S. 879.
- 3) Bevisstederne af Tingsbogen meddeles længere hen.
- 4) Tingsbog 1646 Fol. 102. Vidnet bekræfter, at en Woldsøgierning, hvorom mere herefter, er forsvet i hans Hus "Emedfertid Slottet bleff bloqueret 12, 13, 14, 15 Augusti Anno 1644 da Rittmeister J. v.

Efter Slottets Erobring gif Kangau løb paa Haderslevhus, som allerede erobrede den 6te September¹⁾. Flotillen eller Søfolkene ere nok bleve her tilbage noget. Kaptejn Steffensen var her i det mindste endnu den 23de Avgust.

Strax efter deres Ankomst paalagte de Svenske, fortæller Terpager, Byen en Brandstat paa 10,000 Dlr., for at fritage den for Brand og Plyndring. At Brandstat er paalagt, viser allerede et Ræmner-Regnskab, hvori af og til er ført til Udgift: en Bog Papir til Brandschat; Sedler og Volet-Sedler²⁾. Summen finder jeg ikke noget Sted i de Dokumenter, jeg har gjennemgaaet. Men af et før anført Indlæg i Dombogen 1646³⁾ ser jeg, at der af et lille Hus i Graabrødregade er svaret til den første Brandstat 7½ Rdl., og af et andet i samme Gade, beboet af en Væver, 11 Rdl. og en Ort (24 ß.). Skatten beregnedes og fordeelted efter Mark og Skilling. Enhver Eiendom i Byen var nemlig ansat, de høiest beskattede til 5 Mk., de lavest til 2 ß. Skat⁴⁾, efter Stedernes Størrelse og ventelig ogsaa efter Ejernes Næring og Formue. Naar en Skat skulde paalignes, blev i en Forsamling af Borgermester, Raad og 24 Borgere bestemt, hvormeget der maatte svares af hver 2 ß.

D. vor her medt sit Compani Ruttere," o.s.v. Han kan ikke erindre den bestemte Dag, den omtalte Overlast forsvædes, men ikkun, at det var en af de Dage, i hvilke Besæjtingen varede.

1) dette vilde maaskee ogsaa være altfor hurtigt, hvis vi antage, at Besæjtingen her varede i 14 Dage.

2) Indkvarterings-Sedler, som vi ovenfor have set.

3) Bilag 2.

4) til 5 Mark-Skat svarede allene den titulare Borgemester Hans Friis. Ved ikke saa Steder er o vedtegnet, af saadanne ere altsaa ingen lige Skatter betalte.

Skat for at tilveiebringe den udfordrede Sum, samt ogsaa foretage de fornødne Forandringer i de enkelte Ejendommers Skatte-Ansættelse. De to oftnævnte smaa Huse have, saavidt jeg kan slutte af Skattebøgerne, været ansat det ene til 4 ß . det andet til 6 ß . Skat. I den første Brandskat er altsaa erlagt 3 Rdr. 4 Mk. 8 ß . af hver 2 ß ., eller 30 Rdr. af hver Mark. Skatte-Ansættelsen af alle Ejendomme i Byen beløb sig tilsammen til mellem 217 og 220 Mk. Den første Brandskat har altsaa udgjort omtrent 6600 Rdr. eller henimod 10,000 Slette Daler, hvilket stemmer med Lerpagers Angivelse. Som 2den Brandskat har det mindste af de nævnte Huse erlagt $4\frac{1}{2}$ Rd. Der er altsaa svaret 18 Rd. af hver Mark Skat, hvilket for hele Byen kan udgjøre henimod 4000 Rdr. eller 6000 Daler i slette Penge. Men jeg kan ikke sige, om denne Skat alt er betalt ved denne Invasion, eller under en af de senere. De Huse, af hvilke den paalignede Skat ikke svarede, ere blevne nedrevne af Fienden eller i alt Fald ilde tilredte. Jeg finder ogsaa Bevis for, at Skatten for enkelte Huse blev udredet af Byens Kasse, saalænge den formaede det, imod at en af de mere formuende Borgere eller Embedsmænd sagde god for dens Tilbagebetaling, og denne har ogsaa efter Freden maattet erstatte Byen Tabet, naar Skyldneren ikke var i Stand dertil. Saaledes betalte N. David Soss, Kapellan til Domkirken, i 1646 af et Hus i Puggaardgade 5 Rdr. 3 Mk. 12 ß ., og af en Knivsmeds Hus 11 Rdr. 1 Mk. 8 ß .¹⁾

Fienderne fik Kosten hos Borgerne, i hvis

1) Herforuden haffuer ieg annammedt och opbören Brandskat Penge,

Huse de Iaa. Naar den ikke leveredes i Natura, fik en simpel Soldat 1 Rd. ugentlig¹⁾ i Kostpenge. De højere Offiserer førte Kof eller Kofkepige med sig med øvrige Husgesinde, som rekvirerede det, der behøvedes til Husholdningen hos deres Vert eller hans "Hjelp-Quarteer" (de Borgere, som skulde dele Omkostningerne med ham). Baade Offiserer og Soldater førte Koner og Børn med sig²⁾. De Børn som ere fødte her, ere ikke indførte i Døbebogen, som var Tilfældet med de Keiserlige i 1627:29³⁾. Derimod finder jeg af og til Svenske, baade Fruentimmer og Mandfolk, anførte som Faddere⁴⁾.

Ogsaa i denne Krig, ligesom i den Keiserlige, truedes med Husenes Nedrivelse og Ødelæggelse, hvis der ikke kontribueredes af dem. "Wi fattige Sold", klage to Borgere, "haffuer satt ald vores Thimmelig welferdt och formuffue paa samme wore Huoder, formedelsst wi dennem iche ville haffue ruinerit, Ødelagt och nederbrøt, och som ellers haffde scheet, som en huer well witterligt er." At denne Trudsæl ogsaa of-

som M. Davidt Fos haffuer loffuet for aff Kiersten Jenss Kone senhalv Rd. 12 s. aff Niels Kniffmed i iensfierded. Rd. noch betaldt M. Davidt hanns Løenn 1644 og 45 baade met Brandschat Penge, han haffde loffuedt for o. s. v. [Anders Euanes Regnskab for 1646.]

1) se Bilag 2.

2) Bilag 2, flere Steder i Fortællingen, og Døbebogen.

3) Program 1834 Side 34—35 og Bilag S. 25—27. De Svenske har muligt havt deres egen Præst.

4) nogle Er. ere før anførte. Christian Tobias Coglers [Fongl. Maieft. Soldat] Søen afflet i Skerleffnet medt Kirssine Christensdatter, Krøbbel-Annes Datter døbt 3die Maj. [1644] Susc. Fridrich von Hamburg, Maria Harwiig, Katharina Fuchs, Svenske Soldatis Quinder. Krøbbel-Anna var bleven brændt som Hex 1642. [Wrønland S. 216 og fg.]

te er bleven iværksat, viser de mange øde Steder, der omtales efter Krigen.

At Sjænderne desuden paalagde deres Varter, at levere Klæder til dem selv og deres Folk, have vi ovenfor set Beviser for, ligesom ogsaa, at de undertiden borttog, hvad der stak dem i Dinene, og Fru Bronelle er i denne Henseende ikke den eneste. En Købmand her i Byen klager saaledes over, at en stor Del Kobber- og Messing-Bohave blev ham frataget af en Kaptejn Stensfeldt, eller rettere sagt af hans Fru, hvilke formodentlig have ligget i Kvarter hos ham. Paa Angivelse af Stensfeldts Kudske¹⁾ besylder Borgeren en Kobbersmed (Kielsmed) her i Byen for at have købt det, og fordrer, at denne under sin Ed skal opgive, hvormegret han har givet Kaptejnen for "samt Boschab". Dette er han villig til at erstatte, men forlanger saa Bohavet tilbage som sin Ejendom. Guldsmeden derimod "soer ved Gud og hans Salighed, att han Inttet af forn^e Gotz haaffde kjøfft, mens, huis han sich, det blev hannem nød och tuongen i Hand at Forarbejde for Captien Stensfeldts Fru, och sich Inttet for sin Wmag och soer højt, adt han huerken haaffde kjøfft med forn^e Kudsche eller Captien af Dynes Lassens Boschab, som han besyldes for²⁾).

I Særdeleshed røvedes Etude og Heste. Først toge de ved Indkomsten, hvad de traf paa Vejene. Saaledes tog Oberst Daniels Regiment 3 Etude fra Peder Baggesen. Lænsmanden Gregers Krabbe klager over, at hans Tjenere (Bønder) i Ploumandshaffue

1) Den suenische Kudsche Caspar.

2) om Dynes Lassen se Program 1834 S. 40—41 og Bilag 29 b.

och Terit¹⁾) mistede 53 Stude, "som blev røffuit af Sjenderne, førend Sjenden komb i Landet²⁾), og solgt til nogle Købmænd heri Byen, afhvem han nu forlangte dem igjen. Siden da de laa i Kvarter omkring i Landet, toge de ogsaa alle Stude, de kunde faa fat paa, tildeels som Betaling for den Landet paalagde Kontribussjon³⁾).

Den Tid, da Schlebusch laa i Birkelev, røvede hans Folk paa Kragelunds Mark⁴⁾) 27 Stude og 4 Kvier. Element Hus holdt især Oberst Alexander von Rothwein, der med Frue laa paa Nørholm. Han folgte 55 Stude, der stode paa Gaarden, videre Kær, Saar, o.s.v., ja selv Karperne og Karudserne i Fiske-Dammene skal han have gjort i Wenge. Han havde ogsaa fat sig saaledes i Respekt, at alle Folkene flygtede fra Gaarden, da Nyttet Varet efter bebudede hans Tilbagekomst⁵⁾), "vnder hvis Naeg og Tributiering, wi och saa mange som aff Nørholms Tjenere tilforne war vnder hans Plage, well formodet mere Plage aff hannem, formedelst han dette sit Kvarter, megtigt haffde truet og vndfagt⁶⁾)."

Bespynderlig røvedes en Mængde Heste omkring i Landet, hvoraf Sjenderne vel have ført de Fleste med sig. Dem tales der derfor i vore Ting- og Dombøger ikke videre om. Men mange bleve solgte til Borgere her i

1) Der er nogle smaa Gaarde i Nørre-Snede Sogn, Brads Herred.

Plovmandshaffue maa have været i samme Egn, i det mindste har det ogsaa hørt under Brads Herreds Ting.

2) s: til Jylland. De ere altsaa venteligen tagne i det Schlesvigke.

3) se som Ex. Kaptejnens ved det Hornske Regiment lidt længere hen.

4) En efter Udseende meget udsel By i Hunderup Sogn, Giording Herred itrefierded. Mil Nord for Ribe. [Tingbog 1646 Fol. 83].

5) se herom mere i Bilag 3.

6) Raadst. Dombog 1646.

Byen. Det ses af de talrige Vaastande paa Tilbagelevering. (Reklamationer), og af de mange Tingsvidner, der førtes, for at hjemle Hestes løvlige Køb. En Mand i Ribe estergav Naadet senere en Del af hans Engleje for de Heste, han mistede i "Evenschens Tid¹⁾." En Mand i Oster-Vedsted mistede "en stour, brunblisset Gelling²⁾", som bleff taget af Evenschens Folch, det første de kom ind." Flere Exempler forekomme længere hen.

Meget af det, de saaledes havde strabet sammen her i Landet, sendte Evensterne vel overland til Tyffland; men det blev da ikke saa sjeldent paa Vejen derhen god Prise for Enaphanerne i Holsten. Hvilken Ulykke Schlebusch, som vi have set, 2 Gange havde, den ene Gang med 400 Oxer, den anden Gang med sin Rejsevoagn, og hvad den indeholdt. Udskillige Kofsbarheder er vel ogsaa bragt i Sikkerhed paa Nibberhus, og altsaa med Elottet kommet i de Danstes, men derfor vel sjelden i Ejermandens Hænder. Grev Chr. Kantsau fik imidlertid en stor Del af de Kofsbarheder tilbage, som Evensken Aaret i Forvejen havde røvet paa Breitenburg, ved Ribes og Haderslevs Indtagelse.

Det Meste af det Røvede er dog vel blevet solgt her paa Stedet, for en stor Del til hollandske Købmænd; da Republiken den Gang stod i nøje Forbin-

1) Naq Enort, som Byen bevilget hannomb, af Frandz Hansens bus Eng, som hand hadde feest, for di Heste han miste her wdi Evenschens Tid. [And. Svanes Regn. 1646].

2) Valla. Ovenstaaende Ord, som bruges allevegne i Tingsbøgerne for disse Aar, er nu aldeles af Brug, idet mindste her paa Egnen. Deti mod hedder en Bede endnu her overalt en Gellevær.

delse med de Svenske, som bleve forsynede med Krigs-
fornødenheder derfra. Ogsaa indførte Hollænderne
indiske Varer og andre Overdaadigheds Artikler og
udførte derimod Stude og andre Landets Frembrin-
gelses. Holland var jo ogsaa i Fred den Tid det
sædvanlige Marked for de jydste Stude. Af hver
Stud, som udførtes, om den end var kjøbt af svenske
Offiserer, betaltes i Told til Svensken 1 Specie¹⁾
(5 Ort.)

En hollandsk Kjøbmand, Tingbøgerne flere Gange
omtaler, er Jocum van Leiden, der opholdt sig her i
Byen i April og Maj 1644 "oc imedlertid der for-
handlet sine Varer och fra Holland her til Byen ind-
ført af adskillige Slags, Saddeler, Pistoler, Degener
och andet Nytters-Fornødenhed, item Wiin, Expederi,
item udført Oxen och Andet, hand her i Landet sig
haffuer tilforhandler".

Men ogsaa flere af Byens Kjøbmænd og Borgere
afkøbte Svenskerne deres Kov. Og da de oprindelige
Ejere efter Sjendernes Bortgang fordrede deres Ejen-
dom tilbageleveret, dels uden al Vederlag, dels mod
Erstatning af Køberens Udlæg, saa opstod derved en
Del Retsager, af hvilke jeg har øst den største Del
af de Efterretninger om denne Krig, som dette lidet
Skrift indeholder.

Saaledes anklagedes nogle Borgere her af Byen
af en Del Bønder i Darum og Vejrup Sogne²⁾ for
at have købt nogle dem frarøvede Stude af en Kap-

1) Efter udgiffne Bevis betald til de Svenske Told af 50 Oxen, af hver
Ore 5 Ort er — 93 Dal. 3 Mk. noch betald den liden Toldet 4 s.
danske af hver Orse.

2) Vegge i Gjording Herred.

tejn af Horns Regiment, da det i Sommeren 1644 drog igjennem Byen. Borgerne bevise ved Tingsvidner, at Kaptejnen erklærede, at Studene ikke vare Noget frarøvede, men leverede af Bønderne som Krigsbyr og Brandskat istedet for rede Penge¹⁾. En statskæls M. Morten "Feldscheer" maatte betale nogle Bønder i Hjortlund²⁾ $2\frac{1}{2}$ Tønde Rug, han havde faaet af Svenskens Folk.

Men de, der frem for alle vare Gjenstand for deres Landsmænds Forbittrelse under denne første fjendtlige Befættelse, og som beskylledes for at have staaet i Forstaaelse med Fjenderne til Landets og deres Medborgeres Skade, vare Brødrene Lauritz og Peder Bagesen og disses Svoger Mads Jensen, Købmand i Ringkjøbing. Denne sidste opholdt sig i den Tid, Svensken var her, i Ribe, sammentøbte, vel især af Fjenderne, hvilket han dog søger at afbevise³⁾, en betydelig Drøvstude, og modtog til forskjellige Tider store Partier Varer og "Kjøbmandschab" fra Holland af "Homel, Wiin, Mumme, Taback, Spedceri, Kauringer, som han forhandlede her for

1) Forgangen Mar 1644 da det hornische Regiment moderit her igjennem Byen, da herde hund (Deponenten), Att Anders Hansen Guldsmied jagde til Capteien Leutenandt paa Yder Mollen, at hand haffde købt 5 Lved af hans Frue, hand wor reed, att Bønderne skulle derre fortrøde, som seidt haffde mist, och tage det fra hannem. Da suarte forne Captein, hand torde icke frøgte derfor. Bønderne haffde ydt hannem det wdi deris Contribucion, formedelst de hadde icke Penge at gifue hannem. Det er flere Gange, at vi se, at Fruerne have drevet Handelen.

2) i Kalølund Herred, 1 Mil nord for Ribe.

3) Han lod nemlig tv Skarle, som dengang tjente ham som Røgttere, vidne "att han sielff haffde købt dem wedt Bønder heromkring och høet Børgere her i Byen, och icke att mere købt wedt nogen aff Svenskens Folk.

nemmeligen vel til de Evenſte, eller til dem, der havde Evenſte i Kvarter. Dette vedgaar han; men han beklager ſig "ſtorlig, at han i denne bedrøffuelige Feides Tid er kommen vdi Deſpect oc Røgte, aff nogen vſandferdige Menneſter, adt ſchal haſſue hidført Geuehr, Krud, Lved och Munition". Han lod derfor en Del Borgere i Gaden, hvor han opholdt ſig, og fra "Mabolaffnit" fræve til Vidne¹⁾, "ad de aldrig havde ſeet ſligt huos hannem" eller vidſte at han "handelet och vandede" med ſligt. Ligeledes lod han Ejuerne fra Skibsbroen vidne, at han aldrig havde ladet ſaadanne Varer komme, hverken i Skibe eller i Pramme, og at de aldrig havde baaret ſligt op for ham, da de dog næſten dagligen arbejdede for ham²⁾.

Mod Lauritz Baggeſen, en af de ſørſte Købmænd og Studehandlere her i Byen, gjordes lignende Beſtyldninger. Da den ovennævnte hollandſke Købmand boede en 6 Ugers Tid i hans Hus, troede "Zolch, att han var enteresseret i Profit" med ham. Da han mærkede det, fortæller han, lod han ham d. 16de Juli³⁾ beſtitke ved 4 Mænd i hans "Eufamente i Byen, hvor han nu er, och afefche ham hans Erklæring vedt hans høieſte Eid, om E. B. i dette hans forſchreffne Købmandſchab enten ind- eller vdført, haſſuer haſſt medt

1) Blandt diſſe Vidner var ogſaa den Mand, der fiøbte d. 5 Stude af Kapteins-Gruen, ſomt Peder Palleſen, der havde Affæren med Ritmeſter Brunnelle.

2) Jeg finder ikke der er lagt Sag an imod ham, dette maatte da ogſaa være ſket i Ringløbing.

3) Det var ved den Tid, at Torſenſon ſamlede ſine Tropper ved Rendsborg. E. B. har derfor indſet, at det var den høie Tid at ſikre ſig, da Hollænderen naturligtviſ ikke vilde oppebie den danſke Hærs Ankomſt, men ſalvere ſig, ſaaſnart han kunde.

hannem nogen Madschabi eller Profit eller Widenschab derom mig til Fordel." Jochum van Leiden "soer vedt Gud och hans Ejels Salighed, saa sant som hand vilde arffue Guds Rige eller see Guds Ansigt, da haffde E. B. icke hafft mindste Madschabi, huis hand samme Foraar till de suenske Krigsfolch fra Holland haffde ladet indføre, eller huis hand igjen kunde haffue vdført, enten med Pistoller, Degener och anden Municion:Sachen o. s. v.", men hvo, som havde sagt E. B. det paa, havde løjet som "ingen erlige Folch". Ligeledes lod han sine Naboer og Tjenestefolk vidne, at han ingen Del havde i Jochum van Leidens Handel, men at det alt var dennes eget "Kjøbenshab¹⁾". Hermed synes ogsaa denne Sag at være faldet bort.

Ikke slet saa godt slap samme E. Baggesen fra en Sag, som blev anlagt imod ham af Jffuer Wind, Ejer af Nørholm, Ridder, Rigens Raad og Lehnsmænd til Dallund-Kloster. E. B. havde nemlig af Oberst-Løjt. Rothwein, som laa paa Nørholm købt 55 Oxne for Spotpris²⁾). Da Studene det Aar vare meget dyre i Holland, og, som Jver Wind beviser ved flere Barde-Købmands edelige Vidnesbyrd, har kostet

1) Ringbogen for 1646: under 1ste April ere disse Vidnesbyrd læste og paaakrevne. Kongerne maa altsaa være vedblevne, siden E. B. fandt sig foranlediget at føre disse Vidner næsten 2 Aar efter. J. Es. ovenanførte Udsagn findes i et Ringsvidne, hvori 4 navngivne Mænd under Ed og med oprakte Fingre erklære at have hørt disse Udsagn af hans egen Mund.

2) Efter Oberstens Kvitering har E. B. givet 12 Rd. for Parret, men J. B. søger at bevise ved Vidner, at han i Virkeligheden kun har givet 10 Rd.

fra 40 til 46 Etuec von Achten¹⁾ Varret, fordrer han nu Betaling af L. B. efter denne Pris, med Fradrag af det, L. B. bevisligen har betalt Oberst R. L. B. paaftaar derimod, at han fulgte Studene til nogle Købmænd fra Harlingen her i Byen for 23 Rxd. Varret, at levere i Skibet paa Nheden, og indsender tillige en lang Regning paa Varer, han har leveret Obersten foruden Købepengene og paa sine Omkostninger ved Udfibningen, hvorefter han kun har vundet en Ubetydelighed ved denne Handel²⁾. Videre klager J. W. over, at han i Forstaaelse med Sjenden har ladet Kær, Gaar o s. v. bortføre fra Gaarden, ladet fiske i dens Grave og Damme og gjort ham anden mere Tort. Efter lang Tid, mange Omstændigheder og Kejser, efter at Rigets Raad 2 Gange havde givet Erklæringer desangaaende, blev Sagen paa dømt ved Ribe-Raadsturet saaledes, at L. B. skulde betale 220 Rd. og 2 Kær som Erstatning³⁾.

Alt ogsaa Fru Ida Gjøse til "Lindberregaard"⁴⁾ lod tiltale L. B. for Skade, han havde tilføjet hende i

1) Etuec von Achten er den hollandske Benævnelse paa Giasler (omtrent 56 lb.)

2) Af nogle Tingsvidner i Protof. for 46 synes det, at han i Begyndelsen ganske vilde fragaa Købet af Studene, hvilket han dog siden har opgivet.

3) L. B. synes at have været den Estergivende i denne Sag, og den, som det var mest om at gjøre, at faa et Forlig istand, hvad enten nu hans Modparts høie Rang har strømmet ham, eller han ikke havde ren Fod at staa paa, eller for Handelens Skyld. Under Sagen foreslaaer han ham Handeler f. Ek.: "Jeg haffuer talt med E. J. om Nørholms Korn, saa och om jeg kunde schaffe en Kjøbmand til de Nørholms Ørne, will ieg gjøre min Beste". Nogle Uddrag af denne vidtløftige Sag, dels som opløsende Bilag, dels som Karakteristiske for Tiden, dels som Curiosa er meddelt under Bilag 3.

4) Nlogd Sogn, Horne Herred, nu udsklykt.

Sejdens Tid ved sine Forbindelser med Sjenden, viser sig af nogle Tingsvidner, L. B. lod føre her for Tinget, men da disse blot ere førte for at bevise, at en Meise, Baggelsen foretog sig til Warde, og hans Ophold i Landsbyen "Blaxmarck"¹⁾ var i egne, nødvendige og Fru Gjøse og hendes Ejendom uvedkommende Forretninger, kan man ikke deraf se, hvorm Sagen egentlig har drejet sig, kun saameget ser jeg, at hans ulovlige Fiskeri i Dammen ved Lindberggaard ogsaa her har været en af Ankeposterne²⁾. Dog synes det, at Hovedsagen ligeledes ved denne Lejlighed har været Studetøb. At L. B. uagtet alle disse Bestyrdninger ikke kom aldeles i "Despect" hos sine Medborgere, kan sluttes deraf, at han nogle Aar derefter blev valgt til Raadmand heri Byen.

Hans Broder Peder Baggelsen var ogsaa af dem, der bestyrdtes for Forbindelser med Sjenden til Andres Skade. Han var "Kongl. Majest. Solder", men tilige drev han Handel, især med Stude. Om ham beretter et Tingsvidne, at det Kvæg, der, som vi ovenfor have fortalt, blev røvet paa Kragelunds Mark, blev fundet i Kloby³⁾ i Peder Baggelsens Forvaring,

1) Warde Landsogn Nord for Byen.

2) Disse gjentagne Bestyrdninger for Fiskeri i andres Damme har foranlediget L. B. til at føre sine Tjeneste Folk, baade de, som tjente ham nu, og de som, havde tjent ham, videre Naboer og Andre som Vidner paa, at det ikke havde været ført Karper eller Karudset i hans Hus "ald den Stund Euenschens Fald vor her i Landet, huerken fra en Sted eller en anden, meget mindre nogen Karuser emedlertid er siet fegt eller forteredt i hans Hus i noget Maade enten af Benner eller af Sjender, och dette bad de dennem saa Gud til Hjelp paa o s. v.

3) Denne Gaard (lidt over en halv Mil syd for Ribe, bærer til Domsoguet) synes da at have tilhørt P. B. i det ringeste har han leiet

og at han kun tilbageleverede 10 Stude deraf. En vis Anders Kloby fortæller, at P. B. havde givet en svensk Rytter, der var hans (P. B.) "Salva guardi och laa paa Kloby", Ordre at bringe ham (U. K.) til sig i Ribe, og at han maatte give denne 1 Rdl. "for at være med Fred og ikke torde komme til P. B." 2 Bønder vidnede, at de stode paa Birkelev Gade, da Slebus laa der, og da "komb en Rytter ridendis och haffde Anders Kloby bag paa Hesten, saa satte Rytteren Jern paa hannem, da sagde P. B's Salva guardi til U. K., nu haffuer jeg fortjent 200 Rdlr. af P. B. om jeg kan fange dig eller slaa dig ihjel"

Borgermester Peder Skriver har oftere ladet P. B. "fremesche" til personlig at møde paa Tinget, for at svare paa nogle Spørgsmaal, han vilde forelægge ham. Men P. B. har steds ladet svare, at han havde at bestille med Tolden paa Kongl. Maj. Vegne, men laader møde ved en Guldmægtig, med hvem Borgemeesteren Intet vil have at bestille, da han ikke ved, om han er saa "loufast oc wederhestig, at han kunde være en Procurator och gaa til Tinget med en erlig Mand." Endelig fremlægger han senere en "tydsche Zedel, dateret det hollandsche Schib 16de Nouember 1644 og bemeldte B. P. S. tilschreffuit", hvilken handler om "noget Geuehr, Sinderne schulle haffue goed Kundskab om oc at der wor Forreder derefter, og giver B. hannem til Sag, om han ikke vidste, hvem som var Marsag til at forraade dette Geuer¹⁾"; videre

Græshningen der. Salvogarden, som laa der, skulde vel passe paa, at hans Stude ikke kom bort.

1) Det er mig ikke klart, om Tolen her er om Waaben. som skulde tilføres de Svenske eller de Danske, for ogsaa den danske Reg. lod købe Waaben i Holland. Der findes flere Artikler i Ringbogen, som

lader han ham, som ej heller denne Gang havde indfundet sig, tilspørge, om han kunde benægte, at han havde udgivet svensk Gods at være sit, under den "Protext at det icke skulle komme vdi voris allernaadigste Herres og Konges Hænder paa Søen". Jeg finder imidlertid ikke, at P. B. er blevet videre forfulgt eller dømt, men han vedbliver at fungere som Solder og Raadmand til sin Død i 1650¹⁾). Disse i Byens Ting- og Raadstu-Bøger omhandlede Sager ere naturligvis først førte i Aarene 1646-49, men da de Begivenheder, som var Uarsag til dem, forefaldt i dette Tidrum (1644, Jan.-August.) og de tjene til at oplyse dette, har jeg anset det for rigtigst at omtale dem her.

Vore egne Tropper, Byens Befriere have ei heller forladt denne tomhændede, men en og anden har baaret sig ad, som om han var i Sjændens Land. Og her er det især gaaet ud over dem, som den offentlige Mening bestyldte for forræderiske Forbindelser med Svensken. Saaledes tog "den holskische Armede" en Stud fra L. Baggesen. En Pige oplyser ved Tingsvidne, at hun har købt et "Offuer-Dynesbor medt bla Striber vdi, da det holskische Arme var her" af en Rytter for en Daler og en Kande Al.

En "Muscheterer" af Oluf Steffensens Afdeling trak ved højlys Dag "en Gelling" ud af Stalden

sones at angaa Beskoldninger for Forræderi af B. P. Sk. mod P. B. Men man kan ikke se, hvorpaa Beskoldningen grunder sig.

1) Han døde i maadelige Omstændigheder, som ses af de mange Sager, der førtes af hans Kreditorer efter hans Død; ogsaa deraf, at hans Enke i den 2den svenske Krig i Begyndelsen kun stattede efter 2 fl. Skat, og siden blev ganske fritaget.

hos "Lefemeſter" M. Chriſten Friis¹⁾, under det Foregivende, at det var efter hans Admirals Befaling, hvilket ſiden viſte ſig at være Uſandhed²⁾. En anden Trop bortførte en Del Huder og Skind, ſom det ſynes, ſævert³⁾. Men fremfor alle andre maatte Mads Jenſen fra Ringkjøbing betale Gildet. Endnu medens Belejringen ſtod paa, nemlig den 13de Auguſt, lod Ritmeſter Jocom v. Deberen ham fratage 106 Oxne, ſom han lod drive til Fyn. Desuden lod han af en Stald udtage to Heſte og en lam Ox. Paa ſamme Tid trængte hans Ryttere ind i Mads Jenſens "Lufamente og Geualdigen fratog hannem en Silche-Bardyret Sengflade, ſom laa paa hans Seng, 4 flamiſche Haanddiſchblader, 1 Sølſſchee, 1 Sølv-Stob, 4 Allen brun Klede, nogle af hans Liff:Kleder och Leikleder, 7 flamiſke Tapeter, 2 Tønder hollandiſche Kauringer, de opſloge och fylte deres Lommer fulde af, vdtappet for hannem Viin och Mumme, tog ogſaa

- 1) Rector Theologiae og Præſt i Veſter Vedſted. Han havde været Rector ved den latiniſke Skole her i Byen. Han drev ogſaa Studie-Handel; thi jeg finder i Regnikaberne over Raab-Penge, at han aarlig har ladet 40—50 Studie udføre ſævert.
- 2) Det var en Bonde fra Raabede, ſom ved Hielp af denne Soldat, ſit Bysbarn, tog Heſten, ſom han foregav var en, de Svenſke havde frataget ham og ſolgt M. Friis. Denne derimod paastod, at have købt den af Borgerin. i Aalborg, ſom mulig har købt den af de Svenſke, da han maaſte for Studiehandelen, ſom han drev ſærkt, har opholdt ſig her en Tid. Tingſvidnerne herom førtes i Sept. og Okt. 1644; da var omtalte Caſpar Dluſſen i Raabede endnu. Om man deraf kan ſlutte, at Flotillen (eller Korſet), hvortil han hørte, ligeledes var her, kan jeg ikke afgjøre.
- 3) Det ſædt Sommeren 1644, da Iſrael Iſachſen udmarſcheret medt fire Folck, da vor de paa Niels Kochs Loft och kaſted alle N. Ks. Skind neder, da vor de tørre alleſammen, och bleff indbunden och nederboren till Broen.

fra hannem en Parthi Zubach, och huis de iche kunde driche af i Husen, loed de udbere i Rander og Spande, og tog Nøglene fra hannem til Kielderen, och gjorde ham en drøfelig Gewold och schade", men hvad deres Navn var, som gjorde det, det vidste Vidnet ikke. I et Hus, hvor han havde Varer liggende, kom ogsaa et Parti Ryttere af samme "Kumpeny" og fratog ham først "en suor Parthi hollandsche Sodmielchs-Oste, som de vdbare i Seche-Tal, desligeste adtschillige Spedcerj, nogle Topper Sucher, Peber, Risengryn och adtschillige mier Slags. Dernæst toeg de en kostelige brun Gelling¹⁾, med andet mere Mumme²⁾, de vdtappet och fordrach for hanem." Endelig gif Laurig Baggesen op til Ritmester Deberen, som laa i Kvarter hos Peder Baggesen, og gav ham i dennes og en anden Mand's Nærværelse "40 Rdr. in spedcie, for hand skulle lade leuere Mag Jensen sin Oxen och Hester igjen, hand haffde ladet tage fra hannem, som hand ocsaa loffuit, och alligevel tong samme Oxen medt sig och beholdt Pengene."

I Juni 1646 lod Mads Jensen Ritmesteren, som den Gang laa i Kvarter i Odense, indstevne til "Niiber-Gesteting och Hvidding-heredhting, sampt til Niiber-Nadhuß for Widnesbyrdt, saa och for huis Loumaal, Mads Jensen af Ringløbing haffuer den goede Mand at tiltalle for." Stevningsemændene berette,

1) Paa et andet Sted vidner Peder Palleesen, at han har solgt M. J. en brun Gelling noget før Kongens Folk kom til Bøen for 28 Rd. i Ware og Penge. Den toeg K. M. Krigsfolket, som wor vnder Ritmester Deberens Kommando, hannem fra, samme Tid Slotet bleff bloquerit første Gang i Augusti 1644.

2) Som bekiendt, et Slags stærkt Öl, især var Brunsvig bekiendt for sit Mumme.

at de talte mundtlig med "hans Trompetter Mathies for hans Quarteer i Ottense, men Ingen paa bemeldte Nitmester von Debrenzens¹⁾ Vegne er møtt til Bedermaalsting at suare hertil."

Senere omtales denne Sag ikke; er der ført Pro: ses, har det været for et andet Forum. Men det la: der til, at Intet videre er gjort ved Sagen, og at det altsaa egentlig er Nitmesteren, der har havt For: delen af Nads Jensens Handel med Hollænderne og Svensken.

III.

Til Slottets 2den Erobring.

(16de August — 30te Decbr. 1644)

Sidst i August var Byen altsaa befriet baade fra Venner og Fjender; og "1644 7de Sept. begyndte vi i Jesu Naffn at holde Ting i dette Aar, efter att Guenschens Folck haaffde quiterit Byen och Niber: hus." Nu kom nogle af de Flygtede tilbage og fandt tildels deres Huse ødelagte. Nu hørtes fra alle Kanter Klager over det lidte Tab, de bortrøvede Kreature, o. s. v. Besværinger førtes, som vi have hørt, over dem, der formentes at have staaet i Forbindelse med Fjenden og sat sig i en uretmæssig Besiddelse af deres Medborgeres Gods, og Fordringer om Erstatning gjordes til dem. Det synes, at enhver har troet sig berettiget til, igjen at sætte sig i Besiddelse

¹⁾ Saaledes skrives hans Navn allene paa dette Sted. Ellers Debren, Deberen og Debberen, i Regnskabsbøgerne for 41—42 Debering.

af sin i Krigen mistede Ejendom, hvor han traf den, og hvad Udkomst end den nuværende Besidder troede sig at have. Saaledes finder jeg, at Bønder her fra Egnen uden videre dreve de Køer, de troede at vedkjende sig som deres, fra Byens Fælledsdrift¹⁾, og da Besidderne, som klagede derover, ene stotte deres Klage paa Beviser for, at de ikke have købt Dyrene af Svensten²⁾, synes deraf at kunne sluttes, at hin Fremgangsmaade ikke paaankedes, naar Kvæget bevistes at være købt af Fjenden.

Ligeledes gif, som et Tingsvidne oplyser, den 16de August 1644 6 Bønder fra Bilslev ind paa Krogs gaards Mark, hvor Anders Svane og Peder Palle sen havde en stor Flok Stude gaaende paa Græs, tog hver en, og drev dem bort uagtet Bogternes Indsigelse. Det samme gjorde 3 Bønder fra samme By Dagen efter. Og endnu den 3die Dag kom 3 Andre, som ogsaa dreve en Stud bort. Disse sidste, siger Vidnet, vare bevæbnede den ene med en Bøsse, den anden med en Kjev. Paa hans Spørgsmaal,

1) 3i Octbr. 1644 Niels Hansen Hjord (saaledes kaldes endnu Horden) til Rørport wond o. s. v. adt det scheede sig 2den Søndag efter att Kongens Fald kom hid til Boen sidst forleden, da Komb. L. S. af Stor-Darum selft 3die til mig og spurde, om ieg havde 1 Koe ieg ville miste. Da spurde ieg hannem adt, huad det skulle were for en Koe, da sagde han, adt det wor Laß Guldsmeds. Da bad ieg hannem gaac til Byen oc tale medt Laß sielff. Men han suarte henz hand vilde giffue Laß Kusflen, og sagde: Sig til Laß, at boade hann och Laß Torbøl schal faa Scham for deris Bmag for min Ko de hafue fisbt, saa toeg han oc hans Datter samme Koe fra de Andre Byens Køer och drev den buort.

2) For Tingsdom stoed S. P. och tog Gregers Guldsmid i Hand paa Laß Guldsmeds Begne och fuldt och fast hjemlet Laß en graagrinet Kalle [kullet] Koe, som hand hafde sollt hannem och tacht Laß gaat for god nstagtig Betaling i alle Maader.

hvor de vilde hen med den, sagde de, at det var deres Ox, at de havde selv født den op og paastode, at Vidnet havde set den paa deres Stald. Han advarede dem ydermere: "lader Oxen gaa ellers brænde i Eder paa den. Det er Anders Svanes'). Den er icke kiofft paa Eleffue Mile nær Krogsgaard". Denne sidste Yttring leder til den Formodning, at Kvæget ikke kunde fordres tilbage, naar det var købt i en vis Afstand fra dets Hjem. Denne bestrykes derved, at N. S. samme Dag ved et Ringsvidne beviser, at den omtvistede Ox var mellem et stort Parti, han ved Midsommers Tid købte af en svensk Ritmester mellem Haderslev og Kolding. En Del Oxne, som tilhørte Peder Pallesen, bleve ligeledes bortdrevne fra Bøffelberg, hvor de græssede, "af Kongens och Welb. Peder Langis²⁾ Tjenere" Vidnet vil ikke angive af hvem, da han ikke vil "vdlegge sig medt P. S. Tjenere."

De oprindelige Ejere lode deres under Krigen røvede Heste borttage paa andres Marker og af deres Stalde, eller søgte, ved at mærke dem, at betegne deres Ejendoms-Ret. Saaledes hører en Mand af sin Nabo, at han har set den "Gelling", førstnævnte har mistet i Krigen's Begyndelse, paa Ribe Marked for en Vardensers Vogn. Manden gaaer nu til Varde, "for at forfare, om han ei kunde komme i Ferd medt samme Gelling." Han fandt den endelig ogsaa der i en

1) Han var Raadmand og Bøens Regnskabsfører og blev Bargermeister i 1646 efter Peder Skriver.

2) Langerne eiede den Tid Kirgaard, hvortil Wilslev og Darum Bøer dengang hørte.

Mands Stald, men da han vilde tage "Løngsmærke och schere noget af Dren paa samme Gelling, formiende P. M. (Besidderen) hannem och slog hannem nedder till Jorden, och imidlertid forstach hand samme Gelling ved en Side, adt han ikke mere sich den at sie."

I Oktober er en kongelig Skat paa 2000 Rdlr. paabudet Byen til "Nigernes Defension, Krigsfolkernes Werbung og Underholdning, de tuende Parter strax deraff at vdgiffue, oc den 3die Part engang inden Juul forstkommende, och er lagt af Borg. oc Raad saa oc de forordnede 24 Mænd 17de og 18de Sbris 1644, en Mk. Skat giffuer 10 Slet D.¹⁾" Da Sjens den kort efter kom igjen, er denne Skat neppe bleven erlagt.

I Skattefordelingen finder jeg ved et stort Hus²⁾ og tre mindre anmærket: "Skatten bleff efterlatt for Brandens Skyld." I Tingbogen finder jeg, at denne Brand var 14 Dage efter Mikelsdag, og at foruden de brændte Huse nogle Nabver "sich en suor Schade paa der huß oc rørende Gveds."

Dog varede det kun kort, inden man atter maatte berygte fjendtligt Angreb. Torstenson var rigtig nok, som ovenfor sagt, rykket ud af Landet, men da han naaede Bleckede i det Hannoverste og havde forstærket sig ved Königsmarcks Korps, sendte han sidst i September 2000 Ryttere og 500 Fodfolk³⁾ tilbage mod Danmark. De anførtes af Oberst Gelmuth Vrangel. Denne vilde Kriger, som den tydske Almue

1) Skatteprotokollen for 1644.

2) Det var nemlig sat i 2 Mk. Skat.

3) Slang, den Glückst. Dagbog. Baden har ved en Trupfeil 5000 Fodfolk.

kaldte "der tolle Wrangel", var, efter Slanges Sige-
gende, ikke beslægtet med de svenske Wrangeler, men
en indfødt Tydsker, og døde strax efter Krigen i Wis-
mar.

Han trængte atter ind i Holsten, og slog de Dan-
ske ved Pinneberg. Efter forgæves at have forsøgt at
undsætte Breitenburg og erobre Steinberger Skanse,
plyndrede han Tzehoe, gik derfra mod Kiel, som han
erobrede.

Imidlertid havde den store svenske Flaade under
Carl Gustav Wrangel forenet sig med den hollandske
under Thaysen, nu Ankerhjelm, slog og ødelagde den
13de Okt. aldeles den danske under Pros Mündt.
Helm. Wrangel blev nu forstærket ved Soldater fra
den forenede Flaade, og erobrede i Forbindelse med
denne Femern. Da Ankerhjelm kort efter tog tilbage
til Holland, landsatte han alle sine Landtropper og
lod dem støde til Wrangel. Denne Forstærkning sat-
te denne i Stand til at trænge op til Haderslev,
som han efter 4 Dages Belejring erobrede. Han gik
derfra til Riberhus, erobrede dette og Byen, som det
synes, uden Modstand, lagde en stærk Besætning paa
Slottet under Anførsel af Oberstløjtnant Mortaigne,
som indtil 6te Oktober¹⁾ havde kommanderet paa
Breitenburg. Slottets Besætning lod han udbedre
og forsyne med ny Værker, dels for at have Byggen
fri, men især for at sikre sig Forbindelsen med Hol-
land og lette sig Tilførsel og mulig Forstærkning der-
fra og fra Königsmarck, som stod i det Nærmeste.
Fra Ribe drog Wrangel til Manderø, hvor han af-

1) Da havde han maattet kapitulere, men mod fri Afmarsch, og uden
Forpligtelse til at afholde sig fra videre Deeltagelse i Kampen.

stak og forstændsede en Fejr¹⁾). Det sidste Ting her i Byen i 1644 blev holdt d. 31te Okt. Wrangels Ankomst har altsaa ventelig været i de første Dage af November.

Om denne Svenssens anden Besættelse af Byen og Slottet har Raadstu-Arkivet kun givet saare liden Oplysning. Kun saameget har jeg fundet, at der er forløbet 6 Uger fra Svenssens Komme indtil de Danskes Ankomst og Slottets Belejring. Ogsaa finder jeg Spor til, at Mortaigne har provianteret Slottet for længere Tid, og foretaget Bygning der, alt paa Byens Bekostning. I et oftere anført Indlæg²⁾ hedder det nemlig: "Irem den Tid Martagni kom her til Slottet, da sich wi en Dragon medt sin Hest i Quartier, som wi holdt i 6 Ugger, och gaff hannem huer Bygge 7½ Mk." I Byens Regnskab for 1646 anføres 80 Daler, betalte til en Mand for 8 Sønder Eild, som Borgermester og Raad bekom af ham til "Mortagni" i Sjendens Tid. Fremdeles er efter samme Regnskab 8 Daler betalt Borgermester Morten Lassen for "det Wax han leuerede til Mortani", og endelig anføres en Del Sommer, leveret til Slottet paa forskjellige Tider af 100 Dalers Værdi.

En stor Del af de Tropper, som om Sommeren havde været brugt i Ekaane, gik nu over til Slyn, og derfra, forstærket ved flere Korps, under Anførsel af Rigets Marsk Anders Bilde over til Jylland, hvor denne forstændsede sig ved Snoghoj³⁾). Paa den anden Side havde Erkebiskoppen af Bremen, Prinds Fredrik af Danmark, som Kongen havde udnævnt til Generalisimus for Holsten, samlet en Hær i Glück:

1) Slange.

2) Bilag 2.

3) Slange.

stædt, bestaaende dels af Tropper, som han selv havde ført over fra Bremen, dels af det Pøngiske¹⁾ Regiment og en Afdeling Artilleri fra Fæstningen²⁾.

Den 24de November begyndte Toget fra Glückstadt og gik over Igehøe til Rendsburg. Den 2den Desember gik Grev Pøng tilbage til Glückstadt med 5 Kompagnier (Halvdelen) af sit Regiment, for at dække denne vigtige Fæstning, der truedes med et Angreb af Königsmarck³⁾. Den 2den Halvdel af Regimentet, som blev ved Hæren, befalede af Oberstløjtnant Steinberger, Kommandant i Krempe, en udmærket Anfører⁴⁾.

Med den øvrige Hær, som Slange angiver til 4000 Mand, stødte Prinds Fredrik nu, efter dennes Beretning, til Rigets Marsk i Lejren ved Snoghøj, men brød strax efter op derfra, og drog med det Halve af den samlede Styrke, hvilken efter Slange var 11,000 Md., imod Ribe, medens Marsten med den anden halve Del stod ved Kolding for at iagttage Orangel, hvis han vilde forsøge noget til Ribes Undersætning. Om denne Forening ved Snoghøj taler den oftnævnte Dagbog Intet; men efter den synes Prindsen lige fra Rendsborg at være gaaet mod Ribe. Slottet blev formeligt belejret og heftigt bestudt. Den 27de Desember faldt Oberstl. Steinberger i Løsbegravene. Den 30te blev Slottet taget med Storm i det 3die Angreb, og Besætningen nedsablet tilligemed Anføreren Mortaigne.

1) Grev Pøng, Kristian den 4des Svigersøn, var Gouverneur i Glückstadt.

2) Den Glückst. Dagbog.

3) Dagbogen.

4) Sammesteds.

I Tidbestemmelsen har jeg fulgt den Glückstadt-
ste Dagbog, der kjendeligen er ført af et Dievidne og
trykt allerede Næret efter Krigen, saameget mere, som
den stemmer fuldkommen med den ovenfor anførte An-
givelse¹⁾ af Mortaignes eller hans Folks 6 Ugers
Ophold her i Byen. (Slange²⁾ sætter derimod disse
Begivenheder i Midten af Januar 1645, og Terpa-
ger henfører endogsaa Mortaignes Besættelse af Slot-
tet til denne Maaned³⁾).

At Befrielses Armeen har været temmelig talrig,
kan sluttes deraf, at det titomtaltte Hus i Graabrødre-
gade havde otte Nyttere i Indkvartering, "som wi
holdt ald den Stund, di var her i Byen, som kosted
os 16 Rd." Deraf maa jeg antage, at de vare her
omtrent 14 Dage⁴⁾, da, som vi ovenfor have set, en
simpel Soldats Kost ansloges til 1 Rd. ugentlig.
En anden Husejer beklager sig "noch sich wi schaade
af Hertug Friederichs Sold, imedlertid di wor her i
Byen, for 14 Rd." At ogsaa dette Korps i Kampens
Hede ikke altid har erindret, at de vare i eget Land,
og at Soldaterne ikke have tænkt paa at tilbagegive
Ejermændene, hvad der ved Slottets Erobring faldt i

- 1) Mod dennes Paalidelighed kan ikke den største Tvivler have noget at indvende. Den er gjort i et Indlæg, fremlagt for Ribe-Naadju-
ret Næret efter Krigen, ikke modsagt i Modpartens Indlæg, og i
Dommen er den derpaa grundede Paastand taget til Følge.
- 2) Turde vi antage, at medens Dagbogen bruger gammel Stil, som end-
nu den Tid var almindelig, Slange har bestemt Tiden efter nu Stil,
blev Uoverensstemmelsen mellem dem ubetydelig, da 30te Desember
gl. Stil er 9de Januar efter den nu.
- 3) Ogsaa om Slottets anden Erobring maa jeg henføre mine Læsere til
Historiske Efterr. om Riberhus, Progr. for 1835.
- 4) Belæringstiden naturligvis medregnet; Thi Pr. Fredrik maa være
brudt op fra Byen strax efter Erobringen.

deres Hænder, er mere end rimeligt. Saaledes finder jeg, at en Bonde tilbagefordrer som sin Ejendom en Hest, en Borger her i Byen købte af en af Kongens Folk, da Slottet sidste Gang blev indtaget. I et Regnskab over Indtægt og Udgift ved Havnen for 1645 findes anført en Del Omkostninger ved Bygningen af en Pram, istedet for Byens gamle Pram, "som bleff afbrøtt och brendt aff Kongens Følch."

V.

Efter Slottets 2den Tilbageerobring.

Da Wrangel fik Efterretning om Angrebet paa Niberhus, brød han strax op fra Lejren ved Manders, for at komme der til Hjælp, men da han paa Vejen erfarede dets Indtagelse, trak han sig atter tilbage til sin Lejr. Prinds Frederik, som atter havde forenet sig med Marsken, vilde overtale denne til i Forening med ham at gaa løs paa Wrangel, søge at lokke ham ud af hans Lejr, og hvis dette ikke lykkedes, da at angribe ham i den. Men Marsken erklærede, at han ikke turde udsætte de ham betroede Tropper for den Fare, et saa uveligt Foretagende førte med sig, og trak sig med sin Hær over til Slyn¹⁾. Prindsen forlod, opbragt over en saadan Forsagthed, Armeen, gjorde en kort Reise over til Kjøbenhavn²⁾ og kom allerede den 16de Januar igjen tilbage til Glückstadt³⁾.

Da Wrangel, som havde ventet at blive angrebet

1) Elange.

2) Elange.

3) Glückst. Dagb.

eller i det mindste indesluttet i sin Lejr, erfarede Uenigheden mellem de danske Feldtherrer og hørte, at Marsken havde trukket sig tilbage til Sjn, brød han hurtigt op med den største Del af sin Hær og ilede ad Holsten til¹⁾. At han paa dette Tog er kommet igjennem Ribe, kan sluttes af det oftere anførte Indlæg, som siger: "Ittem den Tidt Wrangel drog igjennem Byen, da vdlagde wi till hans Földch i rede Penge 9 Mk." De forssjellige Udgifter, der ere gjorte af Huset under Krigens Løb, ere nemlig anførte efter Tidssfølgen, og denne Post nævnes efter den Omkostning, der er voldet af Hertug Frederiks Folk, og kan altsaa ikke angaa hans Ophold i November i 1644. I et andet Lingsvidne siges udtryffeligen, at Wrangel var her i 1645 sidste Gang²⁾. Ved Wrangels Nærmelse trak Prinds Frederiks Hær sig tilbage, den stildtes ad, om end ikke rent opløstes. Artilleriet blev i Rendsburg, hvor det kom ret tilpas. De øvrige Tropper kom mod Slutningen af Januar, Tid efter anden, tilbage til Glückstadt³⁾.

Wrangel drog nu igjennem Holsten til Altona, og fik fra Hamborg af sin Hær forsynet med det Fornødne. Efter dernæst at have slaget flere Afdelinger af den danske Hær under Bauer og Ahlesfeldt, bemægtigede han sig flere Skandsfer, som skulde dække Ditmarsken, trængte ind i denne og huserede der i Marts Maaned paa det Frygteligste⁴⁾. Efterat han nu havde trukket

1) Slangé.

2) M. B. Borger ibid. wond o. s. v. adt han i det Aar 1645 købte en lille Rødschimlet Gelling af Jess schreder for 15 Eld. och den samme Gelling solde han igjen for 20 Eld. det sidste Wrangel var her.

3) almäblig, Glückst. Dagb.

4) sammesteds.

de Tropper og det Artilleri til sig, som han havde efterladt sig i Lejren ved Randers, og efterat han var blevet forstærket med 2000 Musketerer, vendte han tilbage og belejrede Rendsborg¹⁾). Her fandt han en uventet Modstand, og efter flere forgæves heftige Angreb og Storme, hvori han tabte mange Mennesker, forandrede han Beleiringen til en Blokade.

I Begyndelsen er Beleiringsarmeen især blevet forsynet med Proviant fra det Ejderstedtske. Men siden udsendtes større eller mindre Partier fra Lejren til det nordlige Elesvig og Jylland for at foretage Udskrivning af Proviant. Saaledes siger Dagbogen ved Slutningen af Maj, at Hjenden holdt sig ganske sikker i Lejren og sendte mange af sine Folk til Jylland.

Efter Vrangels Gjennemtog havde Byen da Ro i nogle Maaneder. I den Tid er en Del Matroser blevet udfreven her i Byen og Egnen, men at de vægrede sig for at reise, ses af et Ringsvidne, hvorved de tvende Stadsbud²⁾ edeligen bekræftede, at have paa S. og N. Vegne tilbudt dem Rejsepas og de nødvendige Lærepenge. Dette Ring er holdt den 24de og var det første i Aaret 1645. Eiden holdtes kun Ring 14, 15, 16 April, og efter den Tid ikke mere hele Aaret igjennem. Frygten for et Angrebs Forsnyelse spores ogsaa i hine Ringdages Forhandlinger, saaledes tages s. Ex. ved Bestemmelsen af et Huses

1) Elange. Dagbog. Rendsborg Befæstning var i maadelig Forfatning og den havde ingen Rolle spilt i Krigen før.

2) En ikke lille Flaade udrustes i Vinteren 44—45, men blev ikke færdig forend i Maj; den var maadelig udrustet og havde især Mangel paa Matroser. Baden.

3) saaledes kaldes endnu stundom Politibetjentene her i Byen.

Wærdi Hensyn paa "hvad dennem sjuntes efter denne farlige Tids Tilstand."

I Juni finder jeg Spor af, at nogle af de, som ovenfor er omtalt, fra Lejren for Rendsborg udsendte Partier ogsaa ere komne hertil og have foretaget Udfriivninger. Men herom kan jeg kun meddele saare faa Oplysninger, da Hovedregnskaberne mangle ogsaa for 1645, og af de 4 Ræmner-Regnskaber kun et er tilstede, og det netop af den Ræmner, hvem de færreste og de ubetydeligste Forretninger overdroges. Af dette ser jeg imidlertid, at en Ritmester Lucas af Orangel's Regiment var her sidst i Juni, og at 50 Ryttere bleve holdende udenfor Byen ved Lustrup, hvorhen den rekvirerede Proviand sendtes dem.¹⁾ Ved samme Tid sendtes herfra søverts en Hest til "Regiment's Quarthiermester wnder Oberst Orangel"²⁾.

Men den, der især synes at have forestaaet Udfriivningerne her i Byen, var Oberst Sebastian von Rothenburg³⁾, om hvem Tingbogen siger, at han "haffde Ein Quortier her i Byen, och haffde Riberhus leen under Comando och Contribution⁴⁾. Han

1) 28 Juni forschaffet iegh efter W. och Rk. Befalling Oberste W. Ritmester Lucas till 50 Ryttere, som loc uden Byen wed Lostrup det efftersch. 1 Tønd Øll. 8 schip Rog, 20 schol pund Ost, 24 Par Brød, o s.v.

2) min Ræmner leverede og betalte det Fornødne til Hestens Fortæring paa Reisen, f. Ex. 1 tom Øll Tønd, at tage Wand wdi, 2 Mk., Anders Wegter for 10 Kniper. Hø at knipe i Anders Guaniß Stold 3 f. betalde for det at agge ud til Schibet 12 f. Skipperen, Hans Beck, var her fra Byen [omtales Program 1834, S. 24, 1 Anm.]

3) Navnet skrives baade Rottenborgh, Rodenbor og Rodenborrig, men i Regnskabet oftest blot Ob. Sebastian.

4) Tingbog for 1646 [A 66] Fol. 1. Tiden nævnes ikke paa dette Sted. Men saavel omtalte Ræmnerregnskab, som en vidtløftig i Dombogen for 46 behandler Soldsag, viser, at Ob. Roth. først var her i 1645,

har paalagt Byen Brandskat, og maasse endog flere Gange, da samme Sted beretter, "adt han Eftergaiff alle Ribers-Hospitals tiener den sidste Skat och en Vart aff dennem, som haffde da allerede den vdgiffuit sich den igjen¹)." Dog formener jeg, at han først har paalagt disse Skatter, da han senere kom her til Byen igjen, som vi strax nedenfor ville se. I Sommeren 1645 har han i det mindste ikke stadigt opholdt sig her, da de Levnetsmidler, han fik, udtryffeligen siges at være ham tilsendt til Skibs²). En stor Kostvogn er paa Byens Bekostning gjort til ham³). I August er leveret "en barfuld Fleisch den lange Quorthiermester skulle haffue." Strax efter d. 28de Aug. 6 Lønder Nl "at bare paa Torffuit och lade paa Ob. Sebastians Vogn," ligeledes Dagen efter 6 Lønder.

For at affkøre Vrangels Tilførselen fra Jylland, sendte Kongen Anders Bilde med to Regimenter

og ikke som i Programmet for 1835 formentes, allerede i 1644 paa samme Tid som Mortaigne.

- 1) Hvis der ved den i Bilag 2 omtalte sidste Brandskatt menes denne af Roth. paalagte, da beløb denne sig, som ovenfor er vist, til omtrent 6000 Daler.
- 2) d. 3 Juli bleff (schickit medt Anders Werlohren dette efterskreffne Proviant til Oberst Sebastian. Anders Werlohren ogsaa kaldet N. Frischuster var en Skipper, som jeg ofte har set omtalt f. Ex. i Hexen Maren Splids Sag. Han stod i Epidisen for en Del Borgere, som i Forening dreve Studchandell, [Compagni Selskab, Madschabs-Brødre]. Omtalte Proviant bestod i 12 Dretunger [Rødtung] 4 Skinker [Vest] 2 Fax, 1 Lønde Kauring o. s. v. Giffuen Begteren for det och mere, van sich medt sig at bere til schibet.
- 3) den 6te Juli betalt Johan Pouch Box, terpentin och Spanssch grøen som kam till Offuertrecken paa Kostvogen, som Ob. Seb. sich 7 Rdl. noch til schibättere o. s. v. 6 Rfl. Kallig til samme Offuertecke o s v. d. 11 Juli kom en "Egl. dansk Candzeli Buod" med Breve til Wispen, som altjaa ikke har forladt Byen.

over til Jylland, hvormed han slog den svenske Oberst Würzburg ved Kolding, fangede ham selv og nedsablede eller adspredte hans 500 Ryttere. Slange siger ikke, naar denne Eræfning fandt Sted, men kun, at det var den sidste i Krigen, og Baden siger, at efter den Tid havde Jylland No, og ingen Fjende eller fjendtligt Foretagende spurgtes siden i denne Provinds. At Udskrivningerne alligevel ikke ganske standsede, have vi vist ovenfor, og at idetmindste Ribe og det sydlige Jylland baade hørte og følte Fjender og fjendtlig Behandling selv efter Fredens Bekjendtgjørelse, vil det Følgende vise.

Den 7de August tilfreves begge Magters Generaler og Admiraler om at ophøre med Fjendtlighederne, og den 13de undertegnedes den uheldige Fred til Brømsøbro, men endnu forblev den svenske Hær over $1\frac{1}{2}$ Maaned i Landet. Da Wrangel som Følge af Freden havde belejringen for Nordsborg, trak en Del af hans Hær sig mod Nord for at aflægge Jylland det sidste Besøg¹⁾, og forsyne sig med Levnetsmidler og Penge til Rejsen.

1) Indtil den svenske Armei sidst reiste aff Keensborgs beleiring och Masskerit her ind i Jütlandt. De fleste Enkeltheder ved dette Indfald ere tagne af Domprotokollen for 1634—51 [B.5] af en Sag anlagt af nogle Mænd i Warde mod Slotskriveren paa Ribershus, angaaende "26 Pæn och Studer", som Tolderen i Ribe havde konfiskeret, og som de vilde bevise, at have drevet frem og tilbage over Grændsen for at sikke dem for Fjenderne og ikke for at smugle dem ud. Alle anførte Datoer ere bekræftede ved Tingsvidner, for at bevise, at Studenes bortdrivelse bestandig var afhængig af Fjendernes Nærrelse. Tolderen nægter ingenlunde Vidnernes Rigtighed, hvad Fjendens Nærværelse paa ethvert af de angivne Steder angaar, men paa- staar, at Studene 8 Dage før Fjendens Ankomst vore drevne over Naen, og at det var den, der forarsagede, at de bleve drevne tilba-

Saaledes brød i de sidste Dage af August et Korps over Kolding ind paa Østfiden af Landet. Den 1ste September herjede den os alt bekjendte Schlebusch i Nørwangs Herred¹⁾, men paa engang traf han sig Bester paa. Ved Nøgtet om Fjendernes Nærmelse flygtede alle Folkene fra Nørholm, da der fortaltes, at den der saa frygtede Alex. v. Rothwein skulde være ved dette Korps²⁾.

Omtrent paa samme Tid trængte et Korps ind paa Vestfiden. Den 2den September kom nemlig Oberst-Løjtnant Seb. v. Rothenburg med sit Regiment til Ribe. Her udbredte hans pludselige Ankomst den største Skræk og Forvirring. Mange ere atter flygtede, blandt disse Slotsfriveren Jørgen Pedersen³⁾. I Begyndelsen af September holdtes den Gang et Marked⁴⁾ i Ribe, som varede flere Dage og var af stor Betydning. Der var ogsaa allerede kom-

ge igjen. Hofogdens Dom var gunstig for Soldaten. Raadstus Retens Dom findes ikke indført i Protokollen.

- 1) I Sønderlighed Slebus Parthi som drog med di østre Weie Koffuet och fra mange gott Fölsch plönderet Heste och Ören.
- 2) samtidt [i Sept. Maaned] kom den onde tidende, adt Suenscheus Magt gick aff Landt Holsten och berind och en Parthi stroffuit och plöndret allevegne heromkring i Landet öfter for os, och bleff os medt det samme forkont, att Ob. Lt. N. v. R. vilde gieste Nørholm.
- 3) derfor bedder det i et Indlæg i Toldsagen: Och ingen erlig Mand er förböden i sig Fare at saluire sit Liff og Godtz och miener ieg vel, Jørgen Pedersen och haffuer hafft Frøgt i di Tider, eptersom Bønderne daa megtigen bleff tributierit for schatt och uilde haffue hjælp hos hannem: men hannud vor aff Weien, eptersom hand tilforne haffde forfaret Krigenß Bitterheder, billigen schulde det bedre vere bestent end wedt sig Profess aff onde Mennisker deris tillskyndelse gifue Aarsag, at fatige Fölsch schulle komme i Öffuer-Öffuerrigheds Wgunst o. s. v.
- 4) det holdes endnu, men lidt længere hen i Maaneden og er ikke betydeligt.

met adskillige Handlende Nord fra til Markedet, men de flygtede hurtigt. Hverken Købere eller Sælgere vovede at komme til Byen, hvor man vel ogsaa var mere betænkt paa at skjule Varene end at stille dem til Skue, hvorfor aldeles intet Marked holdtes i Byen det Efteraar¹⁾. Det er formodentlig først nu, at han har udfkrevet den ovenomtalte Brandskat.

At han har paalagt Byen en Skat, er udenfor al Tvivl, da jeg seer Papiir til Brandschat-Zedeler anført i Regnskabet, og finder, at han har sat Omegnen rundt om i "Contribucion". Saaledes affendte han strax efter sin Ankomst 4 Kompagnier til Varde, som kom der d. 4de Sept. og indkvarteredes der strax. I sin Skrivelse til Vorm. og Raad i Varde d. 1ste September fordrede han "en vigtig säch (?) Meel och Öl, item Penge, truedt medt Execution". Videre skrev han den 12te om "Speciery, Victuarj, &c., som ufor sømt, illich schulle hannem ydis, som wi maate nolens volens parere epter adtschillige Quitanders Euidelse till store Summe Penge." Nyttene sendtes ogsaa omkring paa Landet for at indkræve Skat²⁾. Men uagtet denne blev erlagt, for at Landet skulde blive "quit och fri for Brand och Plønderi," slap det dog

1) Ribe-Marchinde, som ellers skulle holdes i stor Menge stet bleff till Intet och ingen Samkomst fandt Sted. Og et andet Sted: dend Tidt Ribes Marchinde schulde werit holdit och nogelle Folsk fra Norden wor didkommen o. s. v. saa Marchindet bleff spilde och iche holden. Tilg. et andet Sted: Ribe Marchind ved vor Frue Dag for Michelsdag (Mariæ Fødselsdag 8 Sept.) som ellers pleier at holdis i stor Mangfoldighed formedelsk Fiendernes Indfald bleff till Intet och Folskene adspredes.

2) Ved Eneumbro [paa Veien mellem Varde og Ribe 3 Mile Norden for dette] talte de medt en af de svenske Nyttene, som var opschicket fra Ribe for at kreffue schaten.

ingenlunde for det sidste; "Foruden siigh Befostning" klage de derfor, "bleff mange Erligh Adeles Goedtz och fra Borger och Bønder fra plønderet, Heste, Hoper Oxen Kiør, for nogle Tusinde Daler her i Landet, saa Svenskens Følch var aldrig grummer end i samme Indfald och Befatning i September Manet at Røffue, som medt Stochneffne beuises, huilket war i Sandhed Aarsag til den Driffuen paa di Steder, at di miente at holde dem op imellom begge fienderneß Partier, som gick den Øster och Vester Bei fremb och tilbage i Landet".

I Eærdeleshed tog Schlebusch's Parti stent afsted. Det drog, som vi ovenfor have set, Øster fra tværs igjennem Landet lige ind til Krogsgaard og Tjerreborg Sogn, hvor det især huserede, og hvorfra det muligt er blevet udstibet¹⁾, da Slange udtrykkelig siger, at nogle af de Svenske Tropper søvertß bleve førte til Tyskland. "Da Slebus och sammeß Parthi", siger et Ringsvidne, ført for Skads-Herreds Ring, "drogh her igjennem Herredet och vd igjen wed Ribermarchindstid 1645, røffuit och bortpløndret de aldt hvad de offuerkom, baade Heste, Oxen, Kiør, Koren, Fitalle, Kleder, Sengeklæder²⁾ medt andet Boedschab, saa adt der som de iche paa andre Steder, hvor der iche war saa suor Fare forhaanden, med deres Heste, Kreter og Guodtz haffde søgt Vdflugt,

1) Der er i Sognet et Udstibningssted, Koborghus.

2) At Fienden bortførte unge Mennesker finder ieg et Eksempel paa i Ringbogen 1646, hvor to Mænd fra Sindbiørg [Lenh. Mil Nord for Weile] siges at have opholdt sig her i Vden nogle Dag i 1644, huilke derpaa drog mod Syd for at opsøge deres Broder, som Fienderne hadde bortført; et andet Eksempel forekommer i den 2den svenske Krig.

haffde der Intet bleffuen beholden for deris Offeruold och Plønderi. Af forn^e Slebus hanns Parthi bleff plyndret i en Dag aff Tjerreborg Cogn og Kroppgaard mere end 30 Heste och Hopper¹⁾.”

I dette Tingsvidne, som flere Steder i anførte Toldsag, siges at Tjenderne drog af Landet 10 Dages Tid for Michelsdag²⁾. I Ribe synes de at være blevet noget længere. Den 18de September kom Oberst Würzburgs Frue med Folk, Heste og Vogne hertil, vistnok for at udstibes herfra³⁾. Hvor lange hun har været her, ved jeg ikke, men hendes Vert anslog Omkostningerne, som hendes Ophold havde voldt ham til 64 Elette Daler. Hun maa have taget vel til sig, den gode Frue. Det er Skade, at vi ikke have hans Regning over de enkelte Poster. -- Ogsaa Oberst Rothenburg er formodentlig draget herfra til Skibs med sine fleste Tropper, i det mindste med Godfolket, Bagage, Feldtsykker og rovet Gods. Rytteriet er dog nok taget til Lands. Dette tog Affsed med at slaae Ruderne ind i Provste-Residentsen Snogdal⁴⁾, hvis Beboer endnu var den samme Spren Anderssen Vedel, hvem de Kejsertlige i 1629 havde bragt en lignende Affsedshilsen. Men, ligesom den Gang,

1) I et Tingsvidne i en anden Sag finder jeg, at to Bønder i Aastrup Cogn har købt en Stud af en tredie for at give deres Kotte "vedt Raffn Klein Johann til Afchied, der han drogh bort"

2) ald den Stund wi var under den Svensche Tctanni och Contribucion, som vor fra Begyndelsen 1644 och til 10 Dags Tidt for S. Michelsdag 1645.

3) "Polet-Bedelen" lnder: Øffuerste Wordéborrhigs Frue hoef Anders Jacobsen, E. D. och P. J. afholder hende medt A. J.

4) d. 10de Okt. betalt Niis Glarmester for Binduwer att ferdige som di Svendsche Ryttere vdslo, der di drog bort i M. Esfrensens Stue och allewegne i Huuset 7enb. Mk.

have vel de private Huse delt somme Skæbne, og andre Uordener og Volds gjerninger været forbundne dermed¹⁾. Slinge siger, at den 30te Sept. var den sidste svenske Soldat ude over den holstenske Grændse, og ved den Tid, eller nogle Dage før, er det vel ogsaa, at Ribe er blevet befriet.

Da Fjenderne ikke under denne Krig, idet ringeste siden Torstensons Fortgang, vare i noget betydeligt Antal her i Landet²⁾, kunde de ikke besætte hele Landet paa engang, men droge, som Omstændighederne, Krigslykken og især Udsigt til rigt Bytte drevedem, fra den ene Kant af Landet til den anden. Dette giver denne Krig noget Ejendommeligt. Vi kunne ikke nægte disse vilde Krigere, skjøndt Fjender og Røvere, en vis Benndring for den trodsige Kæthed og mageløse Sikkerhed, hvormed de i smaa Hobe bevæge sig frem og tilbage, som oftest i Paasyn af en overlegen fjendtlig Hær, og altid omringet af et talrigt Folk, som de ved nye Udsueller og Mishandlinger ligesom søge at opirre til Modværn. De lide stundom, i Forhold til deres Antal, ikke ubetydelige Nederlag; thi Bevistheden om deres Kraft og Fjendens Svaghed gjør dem trygge. Men snart rejse de sig; og viser et nyt rigt Bytte sig, saa afholder ingen Hindring dem fra det. Man tænke sig Wrangel efter Ribes Indtagelse, og kort efter i Ditmarsken. Men nedslaaende for Nationalfølelsen er det, at betragte, hvor

1) Program 1834 Pag. 40—41.

2) Wrangel havde ved sit Indfald 2500 Mand, og vist aldrig over 4—5000, om nogen Tid saamange.

liden Modstand de fandt baade hos Hær og Folk¹⁾. Kun i nogle dunkle Sagn omkring i Landet turde endnu findes Spor til Modstand hos dette. I Undsager Sogn gaar saaledes et Sagn, at Bønderne havde drevet deres Kvæg af Vejen ud paa de store Heder mod Ost, hvor det opdagedes af et svensk Parti. Men Bønderne forsvarede deres Kvæg saavel, at Svenskerne maatte bide i Græsset. Sagnet lader Striden paa homerisk Viis afgjøres ved en Evkamp, vundet af den stærkeste blandt Bønderne²⁾, som indhentede og fældede Svenskernes Anfører, der var illet afsted for at hente Hjelp.

Lingbogen viser, at Bønderne, naar Faren var for Haanden, bestandig drev deres Heste og Kvæg hen til Egne, som da vare fri, og at de uforhindret hele Krigen igjennem kunde føre dem frem og tilbage over Toldstederne. "Saalænge Fienderne nar Landet megtige, da dreff di Sønder, Juyder och flöte Queg og Goedß her ind i Landet, naar Faren var størst hoefß dem, och naar Faren var størst i Nör-Jutland, dreffues der meget Sligt Sønder Paa icke alleneste offuer di wadsteder, menn igjennem Ko. May. Toldsteder Vbehindret och vangiffuen, och vtoldet fremb och tilbage, bleff mangens Queg och schicket ind i Ribe³⁾ och der foruaret, som jegh medt Dine haffuer siet". Et Vidne fra Skads-Herred siger "Saalænge som Suensten haffde Landet vnder Contribucion til di

2) vi maa dog undtage Obst. Walter og hans Besætning og Borgerkabet i Rendsborg, samt de hollenske "frene Knechte".

3) Man sagde mig i Sognet, at en Ætling af bemeldte Bønder-Heros endnu levede der, og at et, jeg husker ikke hvilket, Sejersminde opbevarede i Familien.

1) Det er en Vardenjer, som taler.

Quiteret Jütland 10 Dage for Michels-Dag 1645, daa flygtet och förde Bønder och Borger i Sønder-Jütland och her aff Landet deris Guodtz och Queg fremb och tilbage, efter som Faren for Fienden var mest och nest. Bønderne i Gramherret, Frøs Herret, Kalplunde Herridt och andre Orter førte deris Heste och Seemon her ind i Herredet, naar Fare var for Haanden for Fiendens Dørgtog och Plønderi, och naar Fienden drog der af den egen och her ind, flychtete di alluen ind i de Orter igjen, saa adt det war enhuer uformeent af uores rette Øffrighed i Jütland och Fyrstendømmet at Rippe, driffue och føre deris Heste och Oxen och huis de vilde haffue saluaret, hvor de vidste dem sicher at være."

Om den Ødelæggelse, som maatte være en Følge af saa mange Besættelser, Gjennemmarscher (Dørgtog) og to Belejringer, vidner blandt andre Danckwerth med de Ord: at Byen i denne Krig var kommet saaledes tilbage, at den ikke let kunde forvinde den Skade, den har lidt. Ogsaa vidne Tingbøgerne om, at Evenstens Trudsel om at nedrive Huse, hvoraf ikke kontribueredes, jevnlig er sat i Værk. Navnlig i Tingbogen for 1646 har jeg truffet paa 11 forskjellige Steder, hvor Huse omtales, der ere ødelagte i Krigen¹⁾. Undertiden klage Naboerne, fordi Nudera af disse Huse faldt ned og gjorde Skade paa deres. Møllen uden Nørreport blev saaledes ødelagt, at Bærket efter en

1) Eksempler: Niels Bastiunds Huses usselige Ruin och Ødelæggelse: et Hus beliggendis i Bispegardt Gade staaet øde er ruineret af Svenskens Sold. N. N. uor paa Nasteden, hvor N. forvüst och ruineret Hus stoed, och der samme Steds vorderet huis Zimmer och Stien, som findes paa Steden efter den forbigangne Feides Tid. o. s. v.

Eynsforretning ikke kunne istandsættes under 2000 Daler, og Skaden paa Bygningerne anslaaes til andre 2000 Daler. Stalden var ganske nedbrudt, Plankeværket deromkring borttaget og opbrændt af Bagten, som holdtes i Stuehuset. Der var alt Panelværk, Dørre, Vinduer, Loftter, Vindueskarme o. s. v. nedbrækkede. En Del af Huset var siden efter nedblæst, og for Resten frygtedes det Samme, kort Huset var aldeles ubeboeligt, og Mølleværket stod stille¹). De, der havde afholdt Indtvartering o. s. v. af lejede Huse, nægtede ogsaa at betale Huslejen for Krigens Tid, og fik, som det synes, Medhold af Øvrigheden²).

Baade for at paase, at Sjenden rømmede Landet til den bestemte Tid og under saa faa Kordener som muligt, men vel især for at bilægge de mellem Besboerne efter Krigen opstaaede Tvistigheder, sendtes som kongelige Kommissarier Erik Juul og Nogens Gjøse herover til Jylland. At de, især førstnævnte af og til have været her i Byen, ses af de ikke faa Bognægter³), der er gjort med dem. Stadigst har de opholdt sig i Viborg, som de Reiser, der er gjort til dem, vise.

Bed Bilægningen af Tvistigheder om Tilbage

1) Eynsforretningen in extenso se Bil. 4.

2) Til Forsirringen og Udleggelsen kan man ogsaa slutte sig noget af de flere Dokumenter, der nævnes bortkomne eller forderveder s. Ek. "da samme Tingliuåningsbref nu i denne forledne Feides Tider er bleffuet ruineert och forder uit" Om et andet hedder det: "Efterdi same Bress haaffuer nu vdi denne forledne feides tid werit offuer en Eide och nidergraffuen i Jorden, huoraff den er noget mulaffig och ffiden"

3) d. 8 Octobris betalt [3 Mænd] for 3 Wagen ægter medt Welb. Erik Juul och hans Foltch til Sundsøbel, en nu udskiftet Herregaard i Løborg Sogn, Malt Herred.

levering af det andre frarannede Gods, der var købt af Svensken, synes den Grundsatning at være fulgt, at den nærværende Besidder skulde tilbagegive det Købte, mod at den oprindelige Ejer erstattede ham den Sum, han enten ved Ed eller ved Vidner bevisste at have givet for det, hvad enten det var købt af Sjenden eller af "Kongens Folk"¹). Undertiden finder jeg dog, at Tilbageleveringen er befaleet, uden at nogen Erstatning er omtalt²). Strax efter Freden udkom en Kgl. Forordning (mesive), at alle Sager, som angik Forurettelser o. s. v. stete i Krigens Tid, skulde inden et Aars Frist gjøres anhängige for Landsrettingen eller Bisperne³), og maatte ikke foretages efter den Tid. Dette vilde nogle udstrække til alle nok saa bevislige og lovlige Fordringer, naar de kun havde Oprindelse fra Krigen; andre derimod vilde blot have den anvendt paa saadan Tvistighed, "som kan være Nøuen, Plønden och stolen Koster."

Da Jylland i denne Krig havde mistet en saa

-
- 1) En Borger her i Breen havde kjøbt en Hoppe af en af Kongens Folk, da Slottet sidste Gang blev indtaget; denne kiendte en Bonde sig ved. Men Borgern. Morten Lassen forligede dem i sit Hus saaledes, at Bonden skulde have sin Hoppe mod at betale Borgeren de 3 Rd., han havde givet for den.
 - 2) en Bonde fik en røvet Hoppe igien efter "Candjelerens Befaling.., "Comissarier og Borg. M. L. havde giffuet J. J. forloff at tage en Gelling fra J. N., efterdi Sjenderne havde taget dend fra hannem, som Manden icke sielf schalt benegte, och wor Kongens Fodsuen medt, da han toeg samme rest fra hannem "
 - 3) hvis Sager, som i denne forledne feigdes Tid sched er och tildragen, skulle under Aar og Dag ordelis.
 - 4) saaledes er det den eneste Grund, en Mand anfører for at blive fri at deeltage i Omkostningerne ved Fru Würzburgs Indkvart. Han blev da ogsaa dømt til at betale efter sin quota (eller, som de som oftest sive, quato).

for Mængde Heste og Kvæg, og den almindelige Rod tvang Inderbyggerne, for at opholde Livet, at sælge det Lidet, de havde bjerget for Sjenderne, troede Regjeringen at maatte befrygte Heste- og Kvæg-Stammens aldeles Udælgelse. For at forebygge dette, lod Kongen under 20 August 1645 udgaa et almindeligt Forbud mod Udførselen fra Danmark af Heste, Hopper, Græs-Oxen, mavre Svin og Saar. Men da det snart viste sig, som ved slige Forbud altid er Tilfældet, at Udførselen vedblev, og at kun Smugleriet tiltog, saa hævedes dette Forbud Aaret efter først for Nerne og dernæst for Jylland¹⁾.

Meget af det heri Byen til Sjenden leverede blev først betalt Aarene efter Krigen, saaledes i 1646 det før anførte, som Mortaigne fik. Regnskabsføreren Anders Svane, som i 1646 blev Borgermester efter Peder Skriver²⁾, beholdt 100 Rdl. tilgode for leveret Lømmet; Peder Skriver betalte 30 Daler for to Rejser, han gjorde, den ene til Kommissærerne i Bisborg, den anden til Kongen i Flensborg. Borgemester Morten Lassen fik i samme Aar betalt 126 Daler, "udgiffuit i Sjendens Tid," men hvorum det udførlige Regnskab ikke findes, ligeledes fik han for en Rejse til Kbh. og nogle, ej heller anførte, Smaa-Udgifter 246 Daler. Lauge Andersen, Sognepræsten til Katrine-Kirke, betalte 150 Rdl., som han havde laant Byen i Evenssens Tid. Capellanen til Frue-Kirke M. David

1) de fgl. Forord. herom Tillæg V.

2) denne døde i Aaret i forarmede Omstændigheder, saa at hans Kone og Børn gif fra Arv og Gield, og hans "Femon och Kreter" blev folgt til Fordel for hans Kreditorer.

3) Videre, 2 Eld. for 9 Bøger Papir, som til forskjellige Lidet er leveret til Raadhus til "Bolet och Brandschat Sedeler."

Soss sikk betalt 75 D. paa sin Løn for 1644/45, tildels ved Uddrag for Brandstat-Penge, han havde sagt god for. For Resten 125 Sl. D. maatte han nøjes med B. og R. "breffue paa". Til forrige B. Hans Friis skyldtes endnu 100 Rd. paa hans egne og 50 paa "Gildens" Vegne. Desuden havde Regnskabsføreren oppebaaret "Pos-Penge"¹⁾ af begge Kirker for 1644, 252 Slet. Dal; for 1645, 152 Sl. D.; og for 1646, 200 Sl. D. Deraf er blevet udbetalt til Fattigforstanderen og uddelt til de Fattige resp. for de 3 Aar, 126, 50, og 88 Daler. Resten 340 D. "tilkommer Byeen at betale de Fattige."

Uldrig saasnart var Tjenden borte, førend danske Tropper, "Hovmand Otto Schades" Kompagni besatte Byen. Den i 1643 opførte "Kortegal" maa alt have udspilt sin Rolle, da jeg seer, at Slagterboden paa Torvet, "Byens Skrang" atter er indrettet til Baghus. — Hermed vil jeg ende mine Beretninger over Ribes Skæbne i den saakaldte første Svenske Krig.

1) Pos-Penge vilde vi sige. De anvendtes altsaa til de Fattiges Forsørgelse. Dertil var ogsaa bestemt 50 D. som Renter af 1000 D., Mogens Grave har legeret Byen, dog nok til Hus-Armes Understøttelse. For øvrigt faldt Fattigvæsenet aldeles ikke Byen til Last. Kun finder jeg, at der i denne, ligesom i den i Programmet for 34 behandlede Periode, af Byens Kasse er betalt Smaasummer (fra 2 Rd. til 24s.) til Skibbrudne, Brandlidte og i Særdeleshed til Folk, især Geistlige, som Krigen har fordrevet fra Tyskland. I 1647 er der ikke udbetalt saa flige Summer, især til Fordrevne fra Schlesien.

B I L A G.

I.

(Af Riberbyes Tingbog for 1643).

For Tingsdomb Støed Jörgen Pedersen Slods-schriffuer paa Riberhusz paa Hans Kong Mayts wegne och haffde ladet steffne i Retten weluise Borgemester och Raad wdj Ribe for nogle resterende Skatter den 16 7^{brisx}) sist forleden, Och med for^{ne} J. P. och hans fuldmechtig Lauritz Iffuersen Struchs beuilling er sagen med dennem opsat til i Dag, okh nu i dag i Rette mötte forskreffne I. P. och Indlagde hans Beschylduing och Skrifftidig Indleg till B. och R. liuden-dis Ord for Ord som Effterfølger. Efftersom Jeg wunderschreffne effter Befalning haffuer ladet hid wdi Rette kalde for Domb erlige och welforstandige B. och R. wdj Ribe for nogle Resterende Hans Kong Mayts paa-budenne Penge-Skatter aff for^{ne} Bye, nemblig deris aarlige Byeschatter fra Martiny 1629 och till 33, saa och til Martiny, 1638, 39, 40, 41, 42. Siuff Penge Skatter til Hans Bodtzmonds Wabning, forfalden til St. Hans Dag 1637-43. Desligeste 4 Wnions Skatter til Krigsfolket, den förste till Fastelaffuen och St. Hans

1) September.

Dag 1642, den anden til Mortensdag dernest effter, den 3die til St. Hans Dag 1643, den fjerde till St. Martini samme Aar. Settis derfor wdj Rette och er Dom Begjerindis, om bemeldte B. och R. icke bör benefande Schatter straxens att betalle och forschaffue Hr. Rentmesters Cuitandzei eller adt lide Diele och derforwden adt stande till Rette, som höjbemelte Hans Kong Naadigste Villie och Befalling icke haffuer effterkommet. Begierer denne min Beretning maa leses, paaschriffuis och indförris huis for Retten afsiges. Datum Ribe Husz o. s. v. J. P. Huilcken Beretning for Retten bleff lest och paaschreffuen. Herhøes bleff i Rette lagt Kong. Majestets mesine till Lehnsmanden, liudendis ord fra Ord som effterfølger. Christian den Fjerde med Guds Naade o.s.v. Vor synderlig Gunst tilforn, wider adt wi naadigst haffuer bewilget B. och R. wdj wor Kiöbstede Ribe paa mienige Borgerschab der samme Steds dieris Wegne Att maa haffue Respitt Indtil Philippi Jacobi Dag förstkommendis medt dieris Resterende aarlige Byschatter och Penge for Bodtzmonds Vdschriffning wdj voris Renterj att clarere, dogh at de endelig till den Dag dermed klart gjöre, saafrembt de derfor icke wil Stande til Rette, och det sjelff att vdgiffue, dermed scheer wor wilge. Befalendes eder Gud, schreffuit paa wort slott Hadersleffhus den 24 Nouembris Anno 1643. Christian, som i lige Maade for Tingsdomb bleff lest och paaschreffuen.

II.

Register paa huor meget at Suenschens Folch haffuer kostet mig Hans Svendzen paa adschillige Tider imidlertid di wor her i Byen. Item vdlagde jeg den

förste Brandschat $7\frac{1}{2}$ Rdl., noch wdlagde jegh i den anden Brandschatt 4 Rdl. Noch sich wi i Quartier 4 Folch, som wj holdt med Öll och Mad och andet mere wdj 30 Wgger, och naar wi gaff dem icke Kost, saa maatte wi giffue dem huer en Rigsdaler huer Wgge, och wor Duclasses Folch och Koste os imedlertid 120 Rixd. som vared indtil welbyrdig Christian Randzou kom hertil Byen med hans Folch. Item den Tid Martagui kom hertil Slottet sich wi en Dragon med sin Hest i Quartier, som jeg holdt i 6 Vgger gaffue hannem huer Vgge $7\frac{1}{2}$ Mk. er 11 Daler 1 Mk. Item der ephter kom Hertugh Friderichs Folch och da sich wi 8 Ryttere i Quarteer, som wi holdt ald den Stund, dj wor her i Byen, som koste os 16 Rdl, Item den Tid Wrangell drogh her igjennem Byen, da vdlagde wi till hans Folch i Rede-Penge 9 Mk. Summa paa huisz wi have wdlagt, som forskreffuen staar, wngefehr 239 Slette Dal 2 Mk. och for samme forskreffne Penge, som wi haffue vdgiffuen, haffuer wi fatige Folch vdsat woris Senge Kleder, Liff-Kleder, Kielle och Kobber och andet woris Husgeraede, som wi fatige Folch haffde och der till medt londt og borget af mauge godt Folch, huilchet wi vil haffue for Gud och wor Öffrig-hed at beklage.

Jacob Clausen Weffuers Optegnelse och Opschreffit lydendes som ephterfølger. Först vdlagde jegh till suenschens Folch till den förste Brandschatt 11 Rixd. och en Ort, noch sich wi aff Ducklassis Folck Indquartiering 5 Soldater, med deris Quinder och Börn, som wi holdt medt Öll och Mad i 6 Vgger, som koste osz 6 Rixd. i huer Vgge in Summa 36 Rd., dogh Ducklasz selff forbarmet sig offuer osz, och toeg tho

Soldater vd fra osz, fordi han saa wi kunde iche for-
 maa at holde saa mange. Noch holdt wi 3 Soldater
 med Quinder och Börn, i 24 Vgger og gaff dem huer
 Vgge 1 Rixd. belöber sig i en Summa 72 Rdl. Noch
 sich wi schaade af Hertug Fredrichs Folck for 14 Rixd.;
 derpaa den samme Beklagelse, som i ovenanföerte For-
 tegnelse og slutter endelig: och iche wi kunde bruge
 woris Arbeide och haandtwerck, som osz burde for de-
 res Offuerfald och Modtuillighedt. Summe er 133
 Rd. 1 Ordt. Noch haffuer jegh forbygt i samme Hus
 100 Slette Daler. (Raadstu Dombog for 1645).

III.

Udtog af Sagen mellem Iver Wind, Ejer af
 Nörholm. og L. Baggesen.

Iver Wind, Rigens Raad o.s.v. anklager sidst i 45
 og först i 46 L. B. for Ribe Gæsteting for en Deel Öxen
 "hand vdi denne forledne suensche Feidestid sig haff-
 uer tilwendt nemblig 55, saauel som med Anledning
 wed sin egen Haand haffuer sögt hoesz Landsens Fjen-
 der bemeldte goede Mands Kiör, Faar och Fisch oc
 hoesz den Öffuerste Lyttenandt, der loe paa Nörholmb
 haffuer gjort wretmessigt Wndersleb, daa i sin Tan-
 che sig til Profit, och bemelte goede Mand til schaade
 wdi forne Öxen-Kjöp. han erlanget hans Zedel, at han
 gaffue for Paarret 12 Rixd. indogh hand gaffue ikke
 vden 10, som medt Tingsvinder'er att beuise." Denne
 Klage stötter han paa Tingsvidner af Folk fra Gaar-
 den og Omegnen, som enten selv have drevet eller
 set Studene drives til Ribe og modtages af L. B.; af
 andre, som have hört Ob. Löit. Rothwein sige, at han

har solgt dem til ham, "Anno 1644 noget för Gregors Dagh,¹⁾ daa var N.N. paa Nörholmb och daa saa, Att Ob. Löytenandt komb hjemb fra Ribe, och gick ind i Stegerset, och der hörte hand, at forne Ob. L. sagde til Kochen: Nu haffuer L. B. i Ribe kiöbt disse Öxen, her er paa Gaarden o.s.v. "N.N. satte forne Öxen paa L. Bs. Stolld, och saa gick de ind i L. Bs Hus, och hans Quinde gaff dem Öl och Mad, och L. B. fich en Kapral, som wor med dem, 2 Mk. adt andtuorde dem til Drichepenge" o.s.v. "N. (Ladefoged paa Nörholm) wor med Ob. L. i Ribe i L. B. Husz och da kiöbte L. B. af Ob. L. welbemeldtr Iffuer Winds Stude, som stoed paa Nörholmb Stolld, efftersom hand dennem tilforne haffde besiet, huer Par for 10 Daler, doch hand erlanget Ounerst-Leytnants Hannusz Beuis, att han gaffue 12 Rd. for Parren, och samtidt loffuit O. L. hannem effter hauns Begiering nogle Faar, och nogen Karper oc Carudser" o.s.v.

"Nogen Tidt eplter det samme Aar daa komb L. B's Tjener til Nörholmb medt L. Bs. en nye Fischer Wad och begjerde af O. L.; adt han maatte fische medt den i Welb. Iffuer Winds Graffue och Damme effter Karper og Karudser, saa fich hand nogen Folch medt sig och drogh medt forne Wad i Graffuen om Borgegaarden och i Damme vden Porten och andre Steder, och fich en gansche Hoben Carudser, som hand flytte i en Tönd och förde medt sich at Ribe". "N. N. wond, at 1644 i Foraaret för Paasche, daa bleff di tilsagt, att gjöre en Egte fra Nörholmb och til Ribe, o. s. v., daa andtuordit en suensche Rytter ved Naffn

1) 12te Marts.

Faltin en Flsche Wad, som di Aag til Ribe och fuldis Rytteren medt dem. Och dend Tidt, de kom til Ribe for Vagten, bad samme Rytter dennem at holde, och stod hand aff sin Hest och gich neder i Byen, och komb strax tilbage igjen och en Dreng medt hannem, och Saa tog Rytteren fischer Waden aff Wogen och di gich ind igjen att Byen til haabe, och Siden komb samme Rytter til dennem igjen och bad dennem följge efter hannem i Byen, och fulde hannem til L. B. och daa der di komb for Dören, bad hand dennem holde, och becomb di saa nogle Pistoller paa Vognen, og samme Tidt jaget N. och N. nogen Kiör och nogen Faar fra Nörholmb och til Ribe," o. s. v.

Fremdeles stöttedes Klagen paa en egenhändig Seddel fra L. B. til Ladefogden paa Nörholm, som blev fundet paa Gaarden blandt nogle Papirer, Ob. L. lod blive tilbage ved sin Afreise. Den lyder saaledes: "Att min gode Ven Niels Obling vilde haffue mig i tanche medt min Ogse, som jeg rester aff O. L., saa och di to Kiör, som han er mig pliktig, saa och dj 20 eller 30 Faar, som hand loffuit mig, saa och dj Carper och Karusser, och to gode Slagter Nöed. Det andet han haffuer loffuit mig vdj Secher. Jeg tjener min gode Ven igjen vor jeg kand, hermed Eder Gud befalet. L. B. mppra. Endelig frembragte Vinds Prokurator en edelig Erklæring fra nogle Varde-Köbmænd, at Studene i Holland det Aar kostede 41-46 Stück von Achten.

L. B. sögte vel at svække disse Tingsvidner ved at lade före andre imod dem; men da hine koufirmeredes af Landsdommeren i Viborg, grundede Byfogden derpaa sin Dom, afsagt 6te April 46, i hvilken han

han tilkjendte L. B. "att were i den Welbiur-
dige Mands Minde eller och derfor at stande til
Rette". Denne Dom blev konfirmeret af B. og R., og
11te Mai 1645 ogsaa af Kongen og Rigsraadet, "der
formelder vdi sin Sentents och Slutning, Daa effter
Tiltale, Gjensuar och denne Sags Leylighed, och eff-
terdj Byfogdens Dom tilfinder L. B. epter sidste Kgl.
Forordning, att staa Iffuer Wind til Rette, saalenge
Windniszbiurdene og L. Bs egne vnderschreffne Zedel
wed Magt staar, och B. och R. saadant konfirmeret,
och nu befindis aff Landsdommeren paa Vinderne att
were kiend, er derpaa for Retten afsagt, at Byfogdens
Domb, och derpaa fölgende Confirmats, saauidt den paa
de aff Landtz Dommeren konfirmerede Widner er fun-
dirit, bör att bliffue wed Macht."

Da disse Domme ikke synes at være videre blev-
ne tagne til Følge, kom et kgl. Brev af 7de Juli, hvori
det hedder: Wi Christ. 4 o.s.v. helse Eder, som byg-
ge och boe i wort Kiöbsted Ribe Kierligen med Gud
och wor Naade, wide at for osz war schicket oss el-
schelig Iffuer Wind, wor Mand og Befalingsmand till
Dallund Kloster, med en vor och wor Elschelige Dan-
marchis Riges Raads Domb paa wort Slot Kiöbing-
haffn d 11te Maj nerwerende Aar 1647, som til Be-
slutning formelder o.s.v. (som ovenfor) Huilchen Dom
kjendes iche endnu at were fuldtgjort, thi byde vi nu
hoesz dig Lauritz Baggesen, at du inden 6 Wgger ef-
ter dete vort breff tinglig er leest effterkommer och
fuldgjör for^{ne} vor Domb, saa frembt wi iche schal
giffue widre breffue och fölling ofuer dig i den Sagh,
som osz aff Retten bör. Dato Ottonie den 7de Juli

1647 Nostro ad caasis (?) sub sigillo, teste Christophoro Urne, Justitiario nostro dilecto.

L. B. indstillede sig nu for Tingsdom: "och tilböd vndanigste strax at fuldgjøre II. Kongl. Mayestets af Dannemarckis höiuse Raads Domb, och strax for Retten paa Thingschiffuen tholde 220 Rixd. udj Guld och Penge, och haffde til Stede 2 Kiöer, som han tilböd Christen Ibsen paa bemeldte Iffuer Winds Regning. Hvilche Penge och Kiör Ch. Ibsen iche wilde annamme, och derhosz suarde Laur. Bag.: dersom nogen kunde cragte Kong. May. och Danmarchs Riges Raadtzs Domb kunde tilholde hannem videre at wdgifue, war han offuerbödig, det fra sig ligestrax at contentere och betale." I. W. Fuldmagt modtog ikke Tilbuddet, men formerede L. B. desuden en Regning paa 205 Dall. for Omkostningerne ved Sagen. L. B. kom nu "under Rigens Forfölling." Derfor blev han fri ved K. M. vor "allernaadigste Herres Domb 17 Maj 48" i hvis Slutning det hedder: "Efterdj endnu omtuistes, huorledis forsch^{ne} Öxsen wdj Penge bör at Anslaaes, och osz elschelige Iffuer Wind betallis, da indfindes derom for sin tilbörliche Dommere, som Ret er, och L. B. imidlertidt at were fri for widere Rigens Forfölling wdj denne Sag."

Der udnævnedes nu, overensstemmende med den kgl. Forordnings Bydende, 4 uvillige Mænd, som skulde bestemme Erstatningssummen. De fandt, at der ikke burde tages Hensyn til den Pris, der var givet for Stude det Aar i Holland, da de vare solgte her i Byen at levere i Skibeue, og lagde den Pris til Grund for deres Regning, som L. B. beviste at have faact, nem-

lig 23 Rixd. for Parret. Da de nu ej heller gjorde Indvendinger mod de af L. B. fremlagte Regninger paa Det, han havde leveret til Ob. Rothwein og paa Omkostningerne med Studene, saa blev den Summa, han skulde erstatte I. W., ikkun bestemt til 90 Sl. D. Hermed var L. B. naturligvis meget vel foruöjet, "wanseet, adt dj 4 Mend haffuer Regnedt hannem vel ner." Men Raadstu-Retten (B. og R.) kunde ikke kjende de 4 Mænds Regning ved Magt at stande, men toge Hensyn til Baggesens för for Retten gjorde Tilbud og dönte ham derfor til at betale de tilbudne 220 Rixd. og 2 Köer, eller 20 Daler i Penge. Og herved synes Sagen at have havt sit Forblivende.

Da det muligt interesserer en og anden af mine Læsere at se, hvor höjt Rejseomkostninger og Retsgebyrer beregnedes for 200 Aar siden, vil jeg meddele nogle Punkter af I. Ws. Prokurators Regning paa Sagens Omkostninger:

"Reiste til Ribe effter Domb och fich 4 Wgers Opsettelse, forteredt paa Rejsen hen, 1 Mk. 12 Sk. Laa vdj Ribe i femb Dage, förend hand kunde faa hansz breffue, giffuet för Öll och Mad, 9 Mk. Fortering paa Hjem-Reisen 1 Mk. Vogaleje hen og hjemb, som er 16 Mile, $3\frac{1}{2}$ Daler^r). Til Gieste-Penge 10 Sk. Byschriffueren for Dommen og Breff-Penge $3\frac{1}{2}$ Rdl. Gaff Byens Tjener, som steffnet L. B. til Dommens Confirmatz. 20 Sk. 17de May Reigste til Viborrig Landsting imod L. B. Steffning, forteridt paa Hen-

1) Procuratoren boede paa Streløf-Kiergaard. Streløv ligger 3 Mil norden for Varde. Maaske beregnedes Vejen ogsaa fra Nørholm, som vel er noget nærmere, men ansloges, för Vejen til Varde blev opmaalt, omtrent til ovenanförte Længde.

Reysen $3\frac{1}{2}$ Mk., Vogn-Leye hen og hjem, som er 32 Mile 8 Sld. Vdlagt for Tingvinderne til hjembtiget 2 Mk. Haafde Bud i Kjöbinghaffn effter Kongl. May. Steffning offuer B. och R. wdj Ribe dieris Domb til Confirmation koste 4 D. Gaff for Steffning 5 Ort. Anno 1647 d. 21de April reigste hand fra Nörholmb til Kiöbenhaffn Till Herre Dagen, war paa Reisen did 6 Dage, fortæret 4 Sl. D. $3\frac{1}{2}$ Mk. Giffuet til Ferge-Lön offuer Middelfar Sund 20 Sk. Til Fergelön offuer Belt 1 Rixd. Gaff til Vogeuleje fra Nörholmb til Nyborrig som er 16 Mile 4 Daler. Fra Korsöer til Kiöbinghaffn, som er 14 Mile, huer Mil 20 Sk. er 4 Dal. 1 Ort. Laae i Kbhaffn forten Dage, förend hand kunde komme i Rette och siden bide effter Dommen, fortærede 14 Daler. Giffuen for K. M. Dom $5\frac{1}{2}$ Rixd. o.s.v. lod hente 6 Vggers Paamindelse offuer L. B. Koste Buddet 4 Sld. Giffuet Kongens Schriffuer derfor 4 Sld. tog Steffning i Kbhaffn hoes Rigens Candzeier, der L. B. toeg gjenpart, gaff for Steffning Penge 2 Daler o.s.v." Hele Regningen belöber sig til 205 Sl. Daler; i den omtales tre Rejser til Viborg, foruden den anförte, og flere til Ribe. Siden angav han et Tillæg paa 24 Dal. af senere tilkomne Omkostninger, deriblandt "til Breff Penge paa en Domb paa 9 Ark Papir $1\frac{1}{2}$ Rd."

Endelig vil jeg meddele L. B. Regning paa det, han har leveret Ob. Löit. og paa Omkostningerne med Oxerne.

Anno 1644 dend 9de Martj wdj min Huusz wdj Ribe affkjöbte jeg Oberste Leutnandt Allexander Rodtwein 55 Oxen for 300 Rixdaler wdj ware och Penge.

Herpaa betalte ieg en Jöde¹⁾ for Oberste L. en Guldering for 70 Rixd. eri Sletpeg 105D.²⁾; bekom O. L. 1 schou Penge³⁾ 10 D. 2 Mk. betalt Johan Puch Appotecher for Winediche 6 D. betalt hannem for Spedcerj epter hanss Zedel 5 D. bekom O. L. 10 Allen blaa Rye, 3 Mk. allen er 7 D. 2 Mk. 10 Allen rød Klede, Al. 5 Ort er 18 D. 3 Mk. 1½ Lod blaa Silche er 3 Mk. 2 Böger Papir 2 Mk. laute ieg O. L. til en schomager 2 Mk. 6 Al. Silke Bond 2 Mk. 12 sk. betalde ieg ½ Pd. Tobach 3 Mk., for Tobaches Piber 8 sk. 1½ Al. Sort Floyel for 3 D. 2 Al. Sort Kniplinger for 2 Mk.

d. 21 Marti wdlag Niels Obeling til O. L. til Nilchen⁴⁾ og Kordemone han kiöbte 1 D. 2 sk. leu- ret jeg hannem til Frischuster 9 D. 1 Mk. 8 sk. leu- ret hannem til Buntmager 9 D. til Kudschen til en Paar Steffle 3 D. 8 sk. til en Wrterschrin 3 D. leu- ret Niels til en Guldering til Fruen 27 D. fielh hand tö Dosin Montel-Knop for 1 Dlr.

D. 5te Aprilis betalte ieg Peder Olufsen en Oxehoffuit Wiin 42 D. den at lade paa Vognen 8 sk. betalt Jochum von Leiden 180 D. betalt O. L. rede Penge 12 D. 1 Mk. 12 sk. en Rebslaer 3 D. 8 sk. saaledes betaldt Oxenes förste Indkiöb 450 D.

Betalt Kiersten Peder Ladefougdes foring af 55 Öxsen fra den 8de Marti och til d. 8de Maj er 9 Vger for omb Vgen 3 Rd. er 273 D. 3 Mk. 12 Sk.⁵⁾,

1) formodentlig fra Holland.

2) i Tingbogen staar ved en Fejlskrivning eller Fejlregning 150 Sl.D.

3) Skuepenge.

4) Nelliker.

5) Her er atter en Fejlregning.

Effter hendis derpaa vdgiffuen Benis. Betalt til de Suensche Told af 50 Öxsen af Oxen 5 Ort er 93 D. 3 Mk. betaltiden liden Tolder 4 sk. dansche aff huer Oxse 3 D. 8 Sk. 1½ Karls Rögten i 6 Vgger om Vgen 6 Mk. er 13 D. 2 Mk. for Öxsenen at schibe 4 D. 3 Sk. betalt for 3 Lesz höe i schibene medt Vd-Aagen 9 D. Summarum paa Öxens förste Kjöp och derpaa anuend Omkostniug 948 D. 4 Sk.

Derimod solde jeg 3 Harlinger effter deris derpaa vdgiffne benis Adt leffuere fridt vdj schibet 50 Öxsen, huer Par for 23 Rixd. er Slette Penge 863 Dal. saa bliffuer frit Fortjenest paa samme Öxsen 14 D. 1 Mk. 12 Sk. och 2 Öxsen som jeg selv affschjöd¹⁾) och loed Slagte, noch af samme Öxsen bleff en buorte, som ieg iche kan gjöre Rechenschab for, i mensz en af samme döde i Kjercheby, och en toeg den holstensche Armede i Kiercheby.

IV.

Af Tingbogen for 1646, Onsdagen 13de November.

Fornævnte Otte Mend vdgich med Willum Hansen aff Tanderup paa et Siun vdj den Mölle wden Nörporten, som han haffuer i brug, och som nu stander öde, komb igien inden Tinge, wond med opholden Fingar: efftersom dennem bleff paaust, saa de först, att Karmen for same Mölle, att de fleste Bielcker och gandsche fjelerne paa Samme Karm er gansche borttagen. Item fiellerne och Pellene paa Siderne slet borte, desligeste flöttilerne och Sidefielene slett borte, saa Vandet haffuer fanget sit Omlöb och Vndergang Inden igien-

1) at skyde Oxer kaldes endnu at kassere dem som gode Köbmands Varer, og saadanne kaldes derfor Skud Oxer.

nem Vnder-Möllhuset, desligeste saa dj, at den Indre och Vdder-Molt-Quern, Item Möll-Axelen i forne hiull Ehr gandsche sönderlöben och sprengt, som er alt scheet i forleden Feides-Tid, att same Mölle er bleffuen saameget Ruineret och forderffuit aff Finderne, och, som V. H. for dennem berettet haffuer, den ene Quern stander öde meistens 7 fierdings Aars Tid for en Mölle-Axel och anden Tømmer schyld, som fattis. Saa forne Mölle stander nu gandsche öde, formedelst den fatige Mand aff hanns egen Midel iche kand formaa att lade den reparere och ferdiggjöre, som den haffuer werit tilforne under 1000 Daler och deroffuer, om den ellis schulde rett wel forfærdiggjörres, och er att befrögte, dersom endnu icke i Tide och med det förste bliffuer hiolpet och giort noget wed samme Mölle, först wed Wandverket, att Wandet vider gör Schade och wnderlöber Husit och siden Ribber Byes Mure¹⁾ saauel andre gaat Folckis Huuse, som boer nest Möllen och gör stoer schade.

Dernest wond forne Otte Mend, att de saa i Willum Hansens Adelhusz uden Nörport, att hand fattige Mand derwdj haffde faaet en meget stoer schade paa samme Husz och Eigendomb, saauel paa hans Stold wden Nörportten, som Slet er nederbrött och Plancken, som wor der wed, slet er borttagen och opbrend nu i denne forledne Feydestid aff Finderne, som holt deris Wagthusz inden Porten i Samme hannsz Adelhusz och deraf brechit ald Indbygning wdj Stuffuen, Dörnsen och Kammer, med Lofftschede, Döre,

1) det er Murværket ved Broen, som vedligeholdes paa Byens Bekostning. Her kan altsaa ikke tænkes paa Fæstningsmure om Byen.

Winder och Windes-Karmer, saa Huszene er gandscho ruinerit, ödde och forderffuit baade Inden och wden, och en Paart deraff for nogen kort Tid er nederblest, och er at befrygte, at en Deel af det, som igien staar, vil gaa den samme Gang, med mindre der bliffuer nogit wedgiort i Tiide, och icke hand kand Reparere same Huszes Forderffuelse och Ruin, som Finderne gjorde hannem derpaa, att den kan bliffue, som den uor tilforne, förend Finderne bleff Landet megtig, med 2000 Slette Daler, som dennem kunde Siinne. Som de affhjemlet for edt fuldt wordering.

V.

Christian den Fierde ved Guds Naade o. s. v. Wor sönderlige Gunst tilforne. Och efterdi wore Kiære Undersaatter her wdj Riget paa Heste, Öxen, Hoper och Faar wdj denne Tid haffuer lidt stuor och merkelig Schade, och endnu större wor at formode, dersom det enhuer bleff til'adt det indnu herefter aff wore Riger ubhindret at wdföre, da haffuer wi, med for^{ne} woris Elschelige Danmarchis Riges Raads Raad och Sambtöche Raadsamt befundet derpaa en General Forbud at gjöre, thi beder wi eder och naadigste ville, at I offuer alt wdj Eders Lehn lader haffue goed och fligtig Indscende med, som I det agter att forsuare, at Ingen Heste, Grex- (Græs) Öxen, wngt Quæg, mauffre Suin och Faar her aff Riget til fremmede Steder wdföres, vort Slot Kiöbinghaffn d. 20de August 1645.

Christian d. 4de o. s. v. Efftersom wi naadigste formoder, at de som i vort Land Nör-Judtland heeste behöffuer, sig nu dermed schal haffue forsiunet, och

wt daglig aff wore Undersaatter her i Førstendømmen om Pas och Beuilling til at wdföre heeste offuerlöbis och besögis, der hoesz och erfarer heester wdj stor Mængde paa wloulig Steder wdj denne haarde Winter, der Aerne offueralt ere tilfröszen, osz paa woris Toldretighed iche til ringe schaade at wdföres, da eragte wi Naadigste beest at were, att de alle dennem, som med rigtige. Certificationer beuise sig wore Wndersater her i Førstendømmen, bör sett att were tilladet sig fornöden heester wdj wore Lande Seland, Loland, Fyn och Falster at tilforhandle och wdföre, naar de först den sedwanlige Told til osz och Cronen derfor erlægge och betalle, och iche större Heester wdföres end woris forrige naadigste Forordning om formelder, naar och Wandet Imellom wore Lande Oben er, ere wi naadigste tilfreds, at de wdj lige Maader wdj wort Land Nör-Judtland sig Heeste maa tilforhandle och wdföre, naar wor och Cronens told, som der aff bör och pleier att giffues, er erlagt, Iuden huilchen Tid de, som wdj for^{ne} wort Lande Nör-Judtland endnu heeste behöffuer, sig dennem der kan tilforhandle, dog er Wndersaatterne wdj wort Leen Hadersleffhuus wdj Neeste Herreder wid wore Kiöbsteder Ribe och Kolding baa des naadigst beuilget, att de wdj for^{ne} Nör-Judtland Heeste nu strax maa tilforhandle och wdföre, wdj den Störelse, som tilladt er, naar den sedvanlige Told först deraf erlegges och betalles, dermed schier wor Wilge, befalendis eder Gud, schreffuit paa vort Slot Flenszborrighusz den 6te Febr. 1646.

Christian d. 4de o. s. v. Gjöre alle vitterligt, att eftersom wi naadigste kommer wdj Forfaring stoer Wndersleff att schie met Heest och andet som föris

wlad Riget ind wdj Hadersleffhuus Lehn offuer Iedsted och Wilslef Aær och andre Wadsteder osz paa woris Told och Rettighed ey til ringe Schade, daa saadant i Tide at forekomme, wille wi alfworligen hermed haffue forbiudet och befallit, at alle och enhuer, som heeste eller andet her af Riget ind i wort Förstendomb Holsten före och iche sig i wore Kiöbsteder Ribe eller Kolding angiffue, at de dermed offuer Gredsted- eller Follingbro och ingen andensteds Padsiere, hvor de sig for de tilforordnede Bromend angiffue och optegne schulle. Hvis nogen herimod at gjöre eller osz woris Rettighed at forsuige fordrister, haffuer ey allene forbrudt, hvis de haffuer medt at före, medens der forwden som wore Mandateres Offuertredere tilböriligen straffis. Huor epter alle och enhuer som wedkommer, sig haffuer at Rette och for schaade at tage ware, Kiöbenhaffn 14 May 1646.

VI.

Tillæg til Side 16.

I Domklrken findes paa den förste Pille til Höjre fra Alteret ud til Hoved-Gangen ophængt en Trætavle, i Form af et rundt Skjold, hvorpaa er malet et Vaaben, ovenover hvilket staaer S. M. og nedenunder 1644. Dette er et Minde over Oberst-Löjtnant Samuel Müller ved Infanteri-Regimentet Wittenberg. Han druknede anförte Aar, da han vilde rejse til Hölland for at hverve Folk¹⁾, da Skibet kantrede ikke langt fra Strandbredden, men Liget blev fundet og begravet her. Terpager fortæller, at der endnu til hans Tid hang to Fa-

¹⁾ milites (clasiarios) conducturus. Terp.

ner over Skjoldet¹⁾, den ene sort, den anden med følgende Indskrift: Der Hoch-Edler, Gestrenger und Vester Hr. Samuel Müller ausz Geyr in Meissen geboren, unter des Herren Gen. Maj. Wittenbergsch Regiment zu Fusz, wohlbestalter Odristen Lieutenant, welcher den 19 Julii Anno 1644 im 36 Jahr, ein Monat, 5 Tage seines Alters durch unbwerfen des Schiffes in meer vertroncken. Der Seelen Gott gnädig sey. At han en Tid har opholdt sig her, kan sluttet af Terpanger, som fortæller om hans Bibelfasthed og hvorledes han erhvervede denne. Ripæ Cim. Pag 328-30.

1) Jernkrogeue, hvormed de have været befæstede, ses endnu.

De af Skolens Disciple, som iaar underkaste sig Dimissions-Examen, ere:

- 1, Carl Edvard Thorup, en Søn af Rector, Professor Thorup i Ribe,
- 2, Hans Christopher Didrich Victor Levezow, en Søn af Kammerjunker og Soldatserer v. Levezow i Ringkjøbing,
- 3, Carl Kaae, en Søn af den afdøde Sognepræst Kaae i Lintrup,
- 4, Julius Moses Cohn, en Søn af Kjøbmand Cohn i Ringkjøbing,
- 5, Christian Frederik Müller, en Søn af Sognepræsten Müller i Gram, og
- 6, Johan Peter Buch, en Søn af Kjøbmand Buch i Ribe.

Dimittenderne afgaae i den Orden, som Examens Udsald bestemmer.

Examen begynder d. 12te September og holdes i følgende Orden:

Mandagen,	den 12te	Septbr.,	alle Classf. (med Undt. af Dimitt.)	Græsk.
Tirsdagen	— 13de	—	.	Historie og Geographie.
Onsdagen	— 14de	—	Dimittenderne Form. . . .	Historie og Geographie.
			Efterm. . . .	Tydsf og Fransk.
Torsdagen	— 15de	—	Dimittenderne Form. . . .	Latin.
			Efterm. . . .	Hebraisk.
Fredagen	— 16de	—	alle Classer	Dansk og Latinsk Stil.
Lørdagen	— 17de	—	Dimittenderne og 4 Cl. Form.	Kriftlig Oversættelse fra
			Efterm. alle Cl. . . .	Latin paa Dansk.
Mandagen	— 19de	—	Dimittenderne Form. . . .	Gymnastik.
			Efterm. . . .	Mathematik.
Tirsdagen	— 20de	—	Dimittenderne Form. . . .	Græsk.
			Efterm. alle Cl. . . .	Religion.
Onsdagen	— 21de	—	alle Classer	Fransk.
Torsdagen	— 22de	—	.	Mathematik.
Fredagen	— 23de	—	.	Naturhistorie og Tydsf.
Lørdagen	— 24de	—	.	Latin.
Mandagen	— 24de	—	Form. Hebraisk, Efterm.	Religion.
				Dansk.

Examinationstiden er Form. Kl. 8—12, Efterm. 2—6.

Den os anbefæede Ungdoms Forældre og Paarørende, saavelsom andre Skolens Belyndere, indbydes til at bæere de mundtlige Prøver med deres opmuntrende Nærvarelse.